

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՈՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԵՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹՅԱՆ

ԲՈՎԱՆԳԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Խմբագրական. Առաջնականությունը Հայաստանաց եկեղեցւոյ.— 2. Կրօնական. Կեանքին քուն արժեքը. Բ. Ե.— 3. Պատմական. Երուսաղեմի Հայոց Ռշտունեաց վանքը ու անոր Ուրկանացը. Մ. Ե. Ա.— 4. Բանաստեղծական. Մովսէս Նեղոսի վրայ. Վ. Հիւլօ. Թրգմ. Բ. Ե. Դ.— 5. Քերթնած մը ժերար տը Ներվալի. Թրգմ. Մ. Նուպարեան.— 6. Ժողովրդագիտութիւն. Մ. Մալեան.— 7. Նկատողութիւն մը Մականայեցւոց Գ. Գիւրջին սխալ մեկ քարգմանութեան մասին. Ե. Ե. Դ.— 8. Աղբերակն ու Ծովը. Վ. Հիւլօ. 9. Մանդակունիի Ճատերուն մեկ նոր Ձեռագիրը. Ե. Ե. Դ.— 10. Մատենախօսական. Անցած օրեր. Գրեց՝ Վ. Մալեան. Բ. Ե.— Գիւղաշխարհ. Գրեց՝ Վանան Համբարձումեան. Բ. Ե.— 11. Կիլիկիոյ Կարողիկոսները. Յովնանէս Բ. Թլկուրանցի. Բ. Ե.— 12. Նշխարք Նախնեաց Մատենագրութեան. Ֆ. Յ. Մ.— 13. Ս. Յակոբի Ներսէն. 14. Թեոդիկ:

The S I O N, an Armenian Monthly of Religion
Printed in JERUSALEM - PALESTINE

Ս. Մ. ԾՈՑԻԿԵԱՆԻ ՅՈՐԵԼԵԱՆԸ

1928, Տիվրոյթ

Յարգելի Հայրենակից.

Ինչպէս որ ասկէ առաջ ծանուցած էինք, ներկայ տարւոյս մէջ, ի Տիվրոյթ, պիտի տօնուի ծանօթ գրագէտ Ս. Մ. Ծոցիկեանի գրական գործունէութեան 35ամեայ յորելեանը:

Ս. Մ. Ծոցիկեան, երկար տարիներու ընթացքին, աշխատակցած է Պոլսոյ «Արևելք»ին, Թիֆլիսի «Արձագանգ»ին, «Տարազ»ին, «Մշակ»ին, Փրախտէնսի «Երիտասարդ Հայաստան»ին, Ֆրէզնոյի «Ասպարէզ»ին, Շնոր Կեանք»ին, և այլն: Գրած է բազմաթիւ յօդուածներ այլ և այլ Հայ թերթերու, պարբերականներու և գրական հաւաքածոյ գրքերու մէջ: Խմբագրած է «Լուսաբեր», «Կոչնակ», «Ծիածան», «Մեծն Տիվրոյթ» և «Մասիս» թերթերը: Հեղինակած է հետեւեալ գրական, վիպական և պատմաբանական գործերը. «Վեհ Հայրիկը Բագու», «Տարածուած ախտը», «Այց մը Անի քաղաքին», «Արթնութիւն», «Հայկականք», «Ինչպիսիք փրկութիւն», «Հայոց Հայրիկ», «Հալածուածներ», «Արարատ» և «Կոմիկաս»:

Ս. Մ. Ծոցիկեան անխռն գրական գործիչ մը, հաւատարմօրէն ու անվնասօրէն շարունակ քալած է իր այդ զաղափարական գործունէութեան դժնեկալից համբուն մէջ:

Ս. Մ. Ծոցիկեանի գրական գործունէութեան 25ամեայ յորելեանը տօնուեցաւ Ֆրէզնոյի մէջ, ասկէ 10 տարի առաջ: Բոլոր Հայ կազմակերպութիւններ մասնակցեցան այդ յորելեանական տօնակատարութեան: Հայ մամուլը, խմբագրականներով ու յօդուածներով, գրուածեց Ամերիկահայ առաջի յորելեանն ու անոր գրական գործունէութիւնը: Այդ յորելեանին բարոյական յաղթանակը մեծ եղաւ:

Ահա այս տուեալներն ի նկատի ունենալով, մենք հշմարիտ պարտականութիւն համարեցանք պատշաճ վայելչութեամբ մը գնահատել ու պատուել Հայ մշակոյթի նուիրեալ այս մշակին, գրագէտ Ս. Մ. Ծոցիկեանի 35 տարիներէ ի վեր յարատեօրէն կատարած աշխատանքը:

Վստահ ենք, յարգելի հայրենակից, թէ դուն ևս, որպէս գուրգուրացող մը մեր ազգային գրին ու գրականութեան վրայ, պիտի փութաս արժանապէս քաջալերել գրչի վաստակաւոր յորելեանը:

Քաջալերական նամակներն ու նուէրները ուղղելու է Գանձապահի հասցէին:

Ս. Մ. Ծոցիկեանի 35ամեայ յորելեանի Գործադիր Յանձնախումբ՝

Նախագահ՝ Վ. Ծ. ՎՐԴ. ՆԱԶԱՐԻԹԵԱՆ Փոխ Նախ. ՎԵՐ. Ե. Խ. ՌԵՏՈՒՆԻ
Ատենայեան՝ ԱԻԵՏԻՍ ՍԷԼԵԱՆ Ատենադպիր՝ ՍՏԵՓԱՆ ՍԻՄՈՆԵԱՆ
Գանձապահ՝ ՌԻՒԼԻՄ ՄԱՆԻՍՍՅԱՆ և անդամք՝ ԱՐՏԱՇԷՍ ՎԱՆԱՐԵԱՆ,
ԼԵԻՐՆ ԳԵՆԿԷԹԻՐԵԱՆ, ՕՆԵԼԿ ԹԱԳԻԳԵԱՆ, ՄԿՐՏԻՉ ԱՐԱԳԵԱՆ

Գանձապահի հասցէն է՝

Mr. Wm. Manisjian
7727 Linwood Ave.
DETROIT, MICH.
U. S. A.

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

(Հ. Վ. Հաղուհիի երկրորդ յօդուածին առթիւ)

Պ.

ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆ Է ՊԵՏՐՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼԻ ՀՈՌՄԻ ՄԷՋ ԵԿԵՂԵՑԻ ՀԻՄՆԵԼԸ

Հոռմի եկեղեցւոյն աւանդութիւնը դարերու ընթացքին ա՛յնքան շեշտուած է ա՛յնպիսի ամբողջիւն մը ստացած է ինքն իր մէջ որ մեր մտքէն ամենահին չէ անցած և չ'անցնիր քննադատութեան անունով խախտել զայն:

Բայց պատմութիւնը և պատմութեան քննադատութիւնը ամենեւին թոյլ չեն տար որ Պետրոս Առաքեալ եղած ըլլայ Հոռմի եկեղեցւոյն հիմնադիրը:

Պատմութեան տուիքները և Հոռմայեցւոց ուղղուած թուղթը միայն բաւական են մեզ պնդելու համար թէ Հոռմի եկեղեցւոյն առաջին առաքեալն է (և ո՛չ թէ հիմնադիրը) Սուրբ Պողոս և ո՛չ թէ Սուրբ Պետրոս, որ Պողոսէն ետքը դնաց Հոռմ, ուր նոյն իսկ Պողոսէն յառաջ առտնին եկեղեցի մը կազմուած էր, թէ և Հեթանոսներու Առաքեալը ինքզինքն Հոռմի եկեղեցւոյն հիմնադիր յայտարարելու յաւակնութիւնը չունեցաւ ամենեւին հակառակ սա՛ իրողութեան որ երկու տարի մնաց հոն և աշխատեցաւ քրիստոնէութիւնը ծաւալելու Յաւիտենական Քաղաքին մէջ (*):

Այս մասին ի՛նչ որ ըսինք մեր նախորդ պատասխանին մէջ, չենք ուզեր կրկնել և չենք ալ փափաքիր շարունակել այս գրավէճը Հ. Վ. Հաղուհիի կամ ուրիշ մէկու հետ որ նոյն մասինութեան մարդ է. վասն զի զուր ջանք և անօգուտ վաստակ է Հոռմեական եկեղեցւոյ անկեղծօրէն յարած և անոր ջերմեռանդութեամբը տողորուած հայ հոգեւորականի մը հետ խօսիլ և փոխել անոր հայեացքը, նոյն իսկ այսպիսի պատմագիտական նիւթերու քննութեան մէջ:

(*) Կիրեղ Եռուսդէմացի Պօղոսի կ'ընծայէ Հոռմին երեսօնէացւոյն: — «Եւ դարձուցանէ (Առաքեալն Պօղոս) զբազաւոր բաղանջն զՀոռմ մինչեւ ի կողմանս Սպանիացոց բազաւրեամբ յծառութեամբն ձգեկով» (Կոլ. ԷճԺ. էջ 385. Հմեմ. էջ 390):

Որովհետև բոլոր այն նիւթերու և խնդիրներու մասին, որոնք Հռոմի եկեղեցւոյն և Պապին գերիշխանութեան հետ անմիջական կապ տնին, ինչ որ ըսած և վճռած են պապական աստուածաբաններ, անոնցմէ դուրս և անոնցմէ տարբեր կարծիք և միտք յայտնելու իրաւունք չունին անոնք: Մենք շատ լաւ գիտենք ասիկա, և եթէ գրիչը ձեռք առինք Հ. Վ. Հացունիի Հայաստանեայց եկեղեցւոյ աւանդութեան և պատմութեան դէմ արձակած վճիռները հերքելու համար, մեր միակ նպատակն էր նոյն ինքն մե՛ր եկեղեցւոյ հասկըցող զաւակներուն աչքին առջև պարզել Հացունիի յուզած խնդիրներուն կնճիռներն ու անպատեհութիւնները, և այս առթիւ զաղափար մը տալ անոնց Հայց. եկեղեցւոյ ծագման պատմութեան վրայ:

Սիմոն ընթերցողներէն կը խնդրենք որ այս տեսակէտէն նային յուզուած խնդիրներուն վրայ, և նային խորո՛ւնկ ուշադրութեամբ, և շտաբուին թեթեւ դատողութենէն անոնց՝ որ ըսել ուղեցին «թէ ասանկ խնդիրներով զբաղելու ատե՛նն է հիմայ»:

Պատմութեան ուսումը շատ կարեւոր տեղ մը կը բռնէ մարդկային ծանօթութիւններու և հմտութիւններու շարքին: Եւ մեր մէջ անոնք որ պէտք եւ դածին պէս չեն գիտեր իրենց ազգային և եկեղեցական պատմութեան գոնէ գլխաւոր գրութեանը, շատ սխալներ կ'ընեն: Եւ այս սխալներ, դժբախտաբար, ամէն օր կը գործուին, երբ կը գրեն ու կը խօսին, զոր օրինակ, Հայց. եկեղեցւոյ բարեկարգութեան և ասոր վերաբերեալ խնդիրներու վրայ, առանց նոյն իսկ վերապահումներ ընելու իրենց գիտցածներուն ասուգութեան և իրենց կարծիքներուն արտայայտութեան մէջ, և ոմանք նոյն իսկ չեն գիտեր թէ բարեկարգութեան անունով իրենց շօշափած խնդիրները շատ աւելի ձեռնհասութեամբ արդէն քննուած և առաջարկուած են սա անցեալ 15-20 տարիներու ընթացքին, և այնպէս կը կարծեն և կ'ուզեն կարծել տալ թէ իրենք են որ առաջին անգամ կը մտածեն այդ մասին:

Խնդիրը նոյն է Հայաստանի եկեղեցւոյն վաղեմի ժամանակներու տեսակէտէն ալ, Հ. Վ. Հացունիի կողմէն յուզուած խնդիրները նոր չեն. անոնք այլեւայլ ձեւերու տակ շատ անգամ յուզուած են, և ամէն ժամանակի մարդիկ, իրենց ծանօթութեան և հմտութեան լոյսերով, պատասխանած են ատոնց: Եւ Սիմոն աշխատեցաւ, բոլորովին վեր ու բարձր մնալով անձնականութիւններէ, քրննել բուն խնդիրները քննական պատմութեան տուիքներու համաձայն, և ըսաւ իր ըսելիքը Հ. Վ. Հացունիի քննադատութեան անունով բրած քանդումներուն դէմ, և այս յօդուածով ալ կը վերջացնէ իր ըսելիքը, խօսքը տալով Հայր Տիւչէնին, որ մեր ժամանակներուն մէջ լատին կղերականութեան ամէնէն հրմուտ, ամէնէն անվախ և հետեւաբար ամէնէն ազատամիտ դէմքն եղաւ, և իր գրած եկեղեցական Պատմութիւնով ալ արդարացուց իր համբաւը:

Սիմոն իր այս վերջին յօդուածով պիտի ապացուցանէր թէ աւանդութիւնն է Պետրոս Առաքեալին Հռոմի եկեղեցւոյն հիմնադիր ըլլալը և ո՛չ թէ պատմութիւն՝ հակառակ Հ. Վ. Հացունիի համոզումներուն:

Հ. Տիւչէն, իր բոլոր էութեամբ Հռոմէական եկեղեցւոյն նուիրուած եկե-

դեցական մը, զոր Լեւոն ժԳ. Պապ եպիսկոպոսական առաքիճանին ալ բարձրացուց, յուսախար ընելով թուեղ պահպանողականները, որոնք անկարելի կը համարէին այսպիսի ազատախոհ եկեղեցականի մը եպիսկոպոսացումը, ահա թէ ինչ կ'ըսէ այս պատմագէտ եկեղեցականը իր մայրենի եկեղեցոյն ծագման մասին.

— Par quelles mains la divine semence fut-elle jetée dans cette terre (c'est-à-dire dans Rome) où elle devait fructifier d'une manière si prodigieuse ? Nous l'ignorons toujours. Des calculs trop peu fondés pour entraîner le suffrage de l'histoire transportent à Rome l'apôtre Pierre dès les premiers temps de Claude (42), ou même sous Caligula (39)

Laissons donc le mystère planer sur cette première origine et bornons-nous à constater que l'Eglise romaine, au temps où saint Paul lui écrivit (58), était, non seulement sortie de la crise à laquelle sa naissance avait donné lieu, mais constituée, nombreuse, connue, célèbre même par sa foi et ses œuvres (I. Duchesne, Histoire Ancienne de l'Eglise, T. I. p. 55-56):

— Թէ աստուածային սերմը որո՞նց ձեռքով ջանաւորու այս հողին մէջ (այսինքն՝ Հռոմ), ուր այնքան հրաշալի կերպով պիտի արդիւնաւորուէր ան—ասկիտ ամենեւին պիտի չգիտնանք: Ինչ ինչ հաշիւներով, որոնք այնքան վատանքի չեն պատմութեան հաւանութիւնը ձեռք բերելու համար, Պետրոս Առաքելաւ Հռոմ կը տարուի Կղոզիոսի կայսրութեան սկիզբը (43), կամ նոյն իսկ Կալիգուլայի տառն (39):

Ուրեմն թողունք որ խորհրդաւոր զաղանկէր սառաւնի անոր բուն ակզբնաւորութեան վրայ, եւ մենք բնականաբար հաստատելով թէ հռոմէական եկեղեցին, այն տառն որ Սուրբն Պօղոս կը գրէր անոր (58), ոչ միայն զուրս ելած էր իր ծնունդին օնդի տուող տաշնասլի մէջէն, այլ նաեւ կազմակերպուած էր, բազմաթիւ անդամներ ունէր եւ ծանօթ էր եւ նոյն իսկ նշանաւոր՝ իր հաւատով եւ գործերով:

Հռոմէական եկեղեցիի ծագման մասին բուն հռոմէական հեղինակի մը այս խօսքերը մեծ նշանակութիւն ունին պատմութեան մէջ. խօսքեր որոնք կը հաստատեն ինչ որ արդէն մենք ըսինք եւ գիտել տուինք. խօսքեր, որոնցմով կը վերջացընենք մեր խօսքն ալ, թող տալով որ Հ. Վ. Հացունի այսուհետեւ Պետրոս Առաքելաւին Հռոմի եկեղեցւոյն հիմնադիր ըլլալուն «պատմութիւն»ը հաւելցընէ Հայր Տիւչէնի . . . :

* * *

Գանի մը խօսք ալ Հ. Վ. Հացունիի վերջաբանին վրայ:

ՍԻՈՆ իր առաջին պատասխանը կ'ըրած էր «Թագաւո՛ր երկնաւոր, գեկեղեցի քո անւա՛րժ պահեա, եւ գերկրպագուս ամուսնոյ քո՛ւ պահեա ի խաղաղութեան» մաղթանքով:

Հ. Վ. Հացունի այս ալ կ'ուզէ քաջընել, հնչեցնելով պապական հինցած յանկերգը եւ ըսել ուզելով՝ թէ Յիսուս իր եկեղեցին միայն «Պետրոսի վրայ» հիմնած է, թէ միւս եկեղեցիներ քանի որ Պետրոսի վրայ չեն հիմնուած, խախուս են, — հետեւաբար ամէն մարդ գիտէ այդ հետեւաբարը, ինչո՞ւ զբաղինք, կ'ուզէ ըսել, Հայաստանի առաքելական քարոզութեան խնդրով. որովհետեւ եթէ նոյն իսկ պատմական առուգութիւն մը եղած ըլլայ քրիստոնէութեան առաջին քարոզութիւնը առաքելի մը ձեռքով Հայաստանի մէջ, քանի որ Հայաստանի եկեղեցին չ'ընդունիր Պետրոս Առաքելաւին վրայ հիմնուած եկեղեցւոյն զլիսաւորութիւնը, այդ եկեղեցին անշարժ եւ հաստատուն չի կրնար ըլլալ: Եւ կամ ցո՛րափ Հայց. եկեղեցին անշատ կը մնայ Հռոմի եկեղեցիէն,

աւելորդ պիտի ըլլայ «անշարժ պահեալ» մագլմանքը: Հայց. եկեղեցին, ըսել կ'ուզէ, ժամանակին հռոմէական (կամ իր բառով «տիեզերական») եկեղեցւոյ մասն էր կամ անոր մէջն էր, յետոյ զատուեցաւ անկէ, կամ ելաւ անոր մէջէն: Ես այս «եկեղեցի» տարածութիւնն ալ քրտած եմ, կ'ըսէ, Բազմավեպի մէջ «և ցոյց տուած անոր երեսէն մեր ազգին կրած մեծամեծ վնասները, որ նայն ինքն Սիոնի ըսել առին՝ թէ «Հայց. եկեղեցւոյ այս ժխտական դիրքը շատ սուղի նստաւ իր վրայ» (1927 Մայիս, 431):

Ասոնք ձրի հաւատաւորներ են սակայն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պատմութեան մասին, և սխալ մեկնութիւններ են նաև Սիոնի ըսածներուն շուրջ: Հայց. եկեղեցին ամենեւին չէ՛ դադրած և չի՛ դադրիր Բիսուս-Քրիստոսի Մի, Ընդհանրական, Առաքելական սուրբ եկեղեցւոյն մասն կամ մէկ անդամն ըլլալէ և կը մնայ Բիսուս-Քրիստոսի Տիեզերքի մէջ:

Այն բոլոր եկեղեցիներ, որ կ'ընդունին տիեզերական առաջին երկու ծաղիկները և կը դառնան անոնցմէ խմբագրուած ու հաստատուած Հաւատամք, նոյն ինքն Հաւատամքի մէջ ստորագրուած մի, ընդհանրական եւ առաքելական սուրբ եկեղեցիին մէջ են: Եւ քանի որ Հռոմի եկեղեցին չ'ուզեր ճանչնալ միութեան, ընդհանրականութեան եւ առաքելականութեան այս պատմական սահմանը, և միայն ինքզինքն մի, ընդհանրական եւ առաջին կը կարծէ, ստով իսկ կ'անջատէ և կը մեկուսացնէ ինքզինքն այդ մի եւ ընդհանրական եկեղեցիէն: Վասնզի եկեղեցի մը որչափ ալ մեծ եւ զօրաւոր ըլլայ, առանձինն չի կրնար ներկայացընել Նիկիական հաւատամքի մէջ ստորագրուած եկեղեցին:

Եւ անշուշտ շատ ցաւալի է որ հռոմէական եկեղեցւոյն յարած մեր հայ եղբայրներ, մանաւանդ անոնց առաջնորդող Հ. Վ. Հացունիի նման պատմութեան գիտութեամբ և քննադատութեամբ ճշմարտացիներ, պատմական այս սահմանադրութիւն վրայ արձանացող իրողութիւնները չեն ուզեր տեսնել, այլ կը չարչարեն պատմութեան փաստերը, և այնպէս ըսել կ'ուզեն թէ, զոր օրինակ, նոյն իսկ Լուսաւորչէն սկսեալ մինչև Ներսէս Ծնորհալի, և այլն, Հայց. եկեղեցւոյ բոլոր նշանաւոր հայրապետները ուղղափառ «կաթոլիկ» եղած ըլլան: Այսպէս ըմբռնած են իրենք և աշխատած են այսպէս ալ ներկայացնել Հայց. եկեղեցին՝ պատկառելի Չամչեանէն սկսեալ մինչև Հ. Վ. Հացունի, հայ-կաթոլիկ հեղինակներ. բայց դարմանալի իրականութիւնը սա՛ է որ եթէ Լուսաւորչէն մինչև Ծնորհալի, Հայաստանեայց եկեղեցւոյ բոլոր նշանաւոր հայրերն ու հայրապետները «կաթոլիկ» եղած ըլլային, ինչպէս Հայ Ազգին մեծամասնութիւնը իր եկեղեցիով Հայ մնացած է: Մեր պատմութեան այդքան գէշ չարչարուած փաստերը սակայն կ'ապացուցանեն թէ Հայց. եկեղեցին հաւատարիմ մնացած է տիեզերական առաջին երեք ժողովներուն, և ոգւով չափ հակառակած է նախ Բիւզանդիոնի և ապա Հռոմի եկեղեցիներուն բնկուղիչ քաղաքականութեանց, որչափ ալ շատ սուղի նստած ըլլայ իր վրայ իր այս ժխտական դիրքը:

Մենք այս իմաստով ըսած ենք Հ. Վ. Հացունիէն շեշտուած այդ խօսքերը, և կ'ըսենք այսօր ալ:

Եւ առանց մխրճելու Հռոմի եկեղեցւոյն ծագման, տիեզերականութեան,

անսխալականութեան, և այլն խնդիրներու քննութեան մէջ, զիտել կուտանք թէ «Պետրոսի վրայ» հիմնուած եկեղեցին՝ պատմութեան մէջ շատ առիթներ կորսնցուց ուրիշ եկեղեցիներն ու ժողովուրդները սիրաշահելու, և չճանչցաւ իր վարչական սխալներն ու տկարութիւնները՝ իր անհանդուրժելի յաւակնութիւններով, իր անհասկնալի այլամերժութիւններով, և նոյն խակ չտեսնելու զարնելով իր ներքին վիւղումները, իրբե հետեւանք՝ պատմական բարեշրջումները արհամարհելուն նոյն խակ իր ծոցին մէջ, Հռոմի եկեղեցւոյն մէջ Բրիսսոնելուքիւնը կաղապարուած է պապականութեան վրայ, Այս կաղապարին, և եթէ ուզէք, այս գաղափարին հետ չեն հաշտուած միւս եկեղեցիներ և պիտի չկրնան հաշտուիլ սեւէ ատեն, և այս պատճառով Հռոմի եկեղեցին ինքն անշատ պիտի մնայ միւս բոլոր եկեղեցիներու եղբայրական միութենէն և համագործակցութենէն:

Ոչ որ կ'ուրանայ Հռոմի եկեղեցւոյն թեմութիւնը, առաջնակարգ գիրքը, ծառայութիւնները Աւետարանի քարոզութեան և տարածման մէջ, և առիկա ո'չ միայն այն երանելի ժամանակներուն երբ Հռոմի եկեղեցւոյն քահանայապետները առէն ինչ էին և կ'իշխէին աշխարհական պետութեանց վրայ, այլ նոյն խակ 1871էն ի վեր, մինչև այսօր: Բայց Հռոմի եկեղեցին իր հին ըմբռնումներով կ'սպրի այսօր ալ, և կ'արհամարհէ ինչ որ իրմէ չի բխիր, ինչ որ իր կամքով չ'ըլլար քրիստոնէական աշխարհի մէջ, և բոլոր ուրիշ եկեղեցիները կը նկատէ իրբե բաժանեալ, իրբե ոչ-ուղղափառ, և այլն և այլն, և այսպիսի անհանգուրժելի այլամերժութեամբ փառուած եկեղեցի մը գեռ կ'սպասէ որ միւս եկեղեցիներ միանան իրեն:

Ասիկա անկարելի՛ եղած է, և պիտի ըլլայ յաւիտենական անկարելիութիւն մը՝ եկեղեցեաց պատմական և իրական կեանքին մէջ, և հետեւաբար շատ աւելորդ յոգնութիւն մըն է Հ. Վ. Հայունիի համոզմամբ ու հաւատքով քննադատներու համար ուղղակի կամ անուղղակի կոչեր ուղղել իրենց ազգակիցներուն և մասնաճիւղ ընել Վատիկանը իրբե միակ միարախը փրկութեան:

«Պետրոսի վրայ» հիմնուած եկեղեցին, գծախտաբար, կորսնցուցած է քրիստոնէական եկեղեցիներու առաջնորդելու իր հմայքն ու իրաւունքը, անոր համար որ ուրացած է ուրիշ եկեղեցիներուն իրաւունքը, անոր համար որ ուզած է ծանրութեան կեդրոն ըլլալ միւս մինակը, անոր համար որ ո'չ միայն կրօնական ըմբռնումները հաւատացեալներուն, այլ նաև խորհելու ազատութիւնը ուղեղներուն՝ Վատիկանի հակակշիռն տակ դրած է:

Եւ Հայ ժողովուրդի նկարագրին տեսակէտէն միայն նայելով խնդրին վրայ, պիտի ըսենք թէ այս ժողովուրդը շատ բան վրայ տուած է իր գոյութեան ընթացքին, բայց չէ ուզած վրայ տալ իր ուղեղը, իր ամբողջութեան մէջ, և ճիշդ այս պատճառով ալ ան հաւատարիմ մնացած է իր Մայրենի եկեղեցւոյն, որ իր կարգին հաւատարիմ անգամը մնացած է և կը մնայ տիեզերական առաջին երեք ժողովներու հաւատքով, Յիսուս-Քրիստոսի մի, ընդհանրական, առաքելական և Սուրբ Եկեղեցւոյն:

ՎԵՐՋ

ԿՐՈՆԱԿԱՆ (ԴԱՍԵՐ ԱԽԵՏԱՐԱՆԷՆ)

ԿԵԱՆՔԻՆ ԲՈՒՆ ԱՐԺԷՔԸ

— Եւ եկի զի զկեանս ունիցին եւ առաւել եւս ունիցին. (Յովն. Ժ. 10):

Կեանքին արժէքը կախուած է մարդոց հասկացողութենէն: Ասոր համար է որ ո՛րչափ տարբեր հասկացողութիւն կայ, այնչափ ալ տարբեր արժէք կ'արտայայտէ կեանքը: Յարաբերական է կեանքին այս արժէքը, հետեւաբար չի կրնար արտայայտել կեանքին բուն արժէքը:

Եթէ միայն բնաստական տեսակէտէ նայինք կեանքին վրայ, պարզ աչքով՝ անոր սկիզբը ծնունդ է և վերջը՝ մահ: Այս երկու ծայրերուն միջոցը գրաւող տարիներու ընթացքին կեանքը կ'արտայայտուի: Այս տարիներ ո՛րչափ շատ կամ երկար ըլլան, վերջապէս համրանքի տակ են, չափ և սահման մը ունին: Արդ՝ ի՞նչ է այս չափուած և համրուած տարիներուն արժէքը: Բանք անգամ մըն ալ թէ առկա կախուած է մարդոց հասկացողութենէն, որ միշտ շխտակ չէ. որովհետեւ մարդիկ շատ սխալ գաղափարներ ունին իրենց գոյութեան մասին և նոյն իսկ չեն գիտեր ամէնէն կարեւոր բաները:

Ինչի, անի, հատուենալ, պակի տէր ըլլալ, մեռիլ. — անո՛ր գլխաւոր կէտերը չափուած եւ համրուած տարիներու և անոնց արժէքը:

Բիշ մը աւելի բարձրէն նայելով խնդրին, բնաստական այդ կէտերուն վրայ աւելցնենք նաև մտքի զարգացում, ընկերութեան մէջ նըշտակելի դիրքը, դիւրակենաց ըլլալու հարուստ և ապահով միջոցներ. — անո՛ր կեանքի արժէքին հասկացողութեան ուրիշ տեսակէտ մը:

Շատցուցէ՛ք տեսակէտները, մանր բնութեան ենթարկեցէք կեանքին արտայայտութիւնները, և ո՛ր կէտէն ալ դիտէք զայն, ատոր յարաբերական արժէքը միայն պիտի տեսնէք:

Բայց կեանքը այս սոփորական եւ ծանօթ եւ ընայններէն աւելի ստոյգ իրականութիւն մըն է, և այս կեանքին բուն արժէքը Յիսուս-Քրիստոսով միայն պիտի հասկնանք: Սոփորական կեանքին նշանակութիւնը Ա՛ն փոխեց եւ երևան բերաւ բուն արժէքը կեանքին:

Ես եկայ որ կեանք ունենաք, այսինքն ձեր մինչև հիմայ գիտցածէն ու ապրածէն տարբեր կեանք մը, և եկայ որ աւելի՛ն ունենաք:

Քրիստոնէութեան ոսկի բանային է Յովհաննու Աւետարանին այդ համարը: Կատարեալ կեանքը կարելի է դանել միայն և միայն Քրիստոսով: Յարաբերական արժէքներ և մասնաւոր տեսակէտներ բաւական չեն կեանքը հասկնալու և զայն կատարելագործելու համար:

Քրիստոս, կեանքի բուն արժէքին վրայ ճշգրիտ գաղափար տալու համար, ուրիշ անգամ մըն ալ բաւ. «Կատարեալ եղէ՛ք, ինչպէս ձեր եկե-

նաւոր Հայրն ալ կատարեալ է» (Մար. Ե. 48): Այդ կատարելութեան միջոցն ալ ինքն է: «Եւ այն փառքը զոր դուն ինծի տուիր, ես անոնց տուի, որպէս զի մէկ բլլամ» ինչպէս մենք մէկ ենք: Ես անոնց մէջ՝ եւ դուն իմ մէջ. որպէս զի իրենք կատարեալ բլլան միութեան մէջ. ու ահաւոր գիտնայ թէ դուն զրկեցիր զիս, ու սիրեցիր զամենի՝ ինչպէս զիս սիրեցիր» (Յովն. Ժ. 22-23):

Քրիստոնէաներ յաճախ մեծ դժուարութեան մը առջև են. — Խնչպէս կարելի է կատարեալ բլլալ: Կո՞նք միջոց մը, կե՞տք մը:

Ի հարկէ կայ: Եթէ գոյութիւն չ'ունենար այսպիսի կարելիութիւն մը, Քրիստոս պիտի չընէր, թէ ես եկայ որ կեանք ունենան, և ունենան սոփորականէն տարբեր՝ կեանք մը, այսինքն՝ կատարեալ կեանքը:

Եթէ բնաշրջումի (Evolution) օրէնքով նայինք մեր գոյութեան վրայ, այդ օրէնքը կ'ըսէ մեզի թէ մարդ իր այսօրուան բնաստական կատարելագործումը ձեռք բերած է անթիւ զարեւրու ընթացքին, շատ ճշգրիտ, շատ սաղմնային վիճակէ մը կամայ կամայ վի՛ր բարձրանալով: Ասիկա կը նշանակէ թէ մարդը միշտ կատարելագործումի մէջ է, և մեր Փրկչին պատգամը հուզայ կ'օգնէ մեզի հասկնալու կեանքին բուն արժէքը, մեր կատարելագործումը հասցընելով աստուածային աստիճաններու: Իսկ կատարելագործման միջոցը ինքն է, Յիսուս-Քրիստոս, մեր Տէրը և Փրկիչը, որ բաւ. եւ եմ կենցիկ, եւ եկայ որ կեանք ունենան եւ աւելի՛ն ունենան:

Անշուշտ հասկնալի է որ հոս այլևս բնաստական կատարելութեան վրայ չէ խօսքը, վասն զի բնաստական կատարելութեան այն աստիճանը ուր հասած է մարդկային կեանքը, բաւական է մեզի օգնելու որ հասնինք կրօնական կատարելութեան աստուածային բարձրութիւններուն: Կարելի՞ է ասանկ բան մը:

— Անտարակոյտ:

Ի՞նչպէս, ի՞նչ կերպով.

— Եմանելով Քրիստոսին:

Նմանիլ Քրիստոսին, ասիկա կ'ըլլայ անխառն հաւատքով, անխաղախ սիրով, քանքով, աշխատանքով, յարատեւութեամբ: Ասիկա կեանքի մեթոտ մըն է: Ձեռ կրնար սոփորական կենցաղդ պահել, կեանքի յարաբերական արժէքներով գոհանալ, և միւս կողմէն աւելի կեանքի և կատարելութեան ձգտել: Մէկը կամ միւսը:

Հին ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆներու մէջ առաջին հարցումը ա՛յսպէս էր.

Դուն ի՞նչ եմ.

— Քրիստոնեայ եմ.

Քրիստոնեայ ի՞նչ ըսել է.

— Քրիստոսի հաւատացող և անոր պատուէրները պահող բոլի է:

Եւ յետոյ «երեսը խաչ հանել», և այն բաւական կը համարուէին մէկուսն քրիստոնէութեան իբրեւ ապացոյց:

Այսօր սակայն հարկ է փոխել հարցումին ձեւը և տալ ճշգրիտ պատասխանը:

Դուն Քրիստոնեայ եմ:

րեալիս, իր Զբոսարանի իրաց քերթուածին մէջ, կը հասկըցնէ թէ ուրկութիւնը նեղոս գետին ազդեցութեամբն յառաջ կուգար, ուստի կը յարեն գիտնականք թէ՛ բոթոտութեան ծագումը պէտք է փնտռել եղիպտոսի մէջ: Այս պատճառներուն համաձայն, ուրկութիւնը տեւական դարձած է Իսրայէլացոց Պատմութեան ամբողջընէ թացքին մէջ: Հրէից սփիւռքը, Ասիոյ մէջ, Յունաց եւ Հռոմայեցոց պատերազմները, ինչպէս նաեւ Արաբներուն յաղթանակը եւ Խաչակիրք բոթոտութիւնը ծաւալեցին Արեւմտեան երկիրներու մէջ:

Ծնորհիւ գիտութեան հայթայթած միջոցներուն եւ վարակեալներու խիստ առանձնացումներուն, նոյն ախտին սաստկութեան առջին առնուցաւ:

Շատ կանուխէն, երուսողէմի հայ վանորայք ուզած են Ս. Քաղաքին մէջ ծաւալած ուրկութեան աւերներն դարմանել, մղուելով թէ՛ մարդասիրական եւ թէ՛ բարեպաշտական տեսակէտներէ: Քրիստոնէական սկզբնական շրջանին, նոյն ախտէն վարակեալներն փողոցներուն մէջ կը մընային անխնամ եւ անտիրական, քաղաքէն դուրս, դաշտերու եւ ձորերու մէջ, մարդկային բնկերութենէ վտարուած, յուսահատական նոպաներու տակ կը մահանային: Ժողովրդէն վարակեալներէն զատ, կը գտնուէին հայ վանորէից մէջ նոյն կարգի հիւանդ վանականներ՝ որ կը մնային անդարման եւ անխնամ: Ուստի հայ վանականութիւնը, նոյն իսկ Զրդ. կամ Էրդ. դարուն, նկատի առաւ անհրաժեշտ պէտքը վանքի մը՝ որ ունենայ իրեն յատուկ ուրկանոցը: Այս պարագան յայտնապէս հասկնալի է Անաստաս Վրդ.ի Վանորէից Յուցակէն, ուր հետեւեալ կերպով յիշատակուած է այս վանքը. «Երջուցեաց վանքն որ ուրկանոց կը Հայոց վանորիցն, նոյն կողմնո: Ուրկանոցի վանքի յիշատակութիւնը այսչափ միայն ծանօթագրուած է. պատմութիւնը կը լռէ անոր ծագման, զարգացման եւ քաղաքական տակնուվրայութեանց հետեւանքով յառաջ եկած դանազան վիճակներու մասին: Հակառակ մեր պրպրտութեան, այս վանքին նկատմամբ, դժբախտաբար զոհացուցիչ տեղեկութիւններ չկըցինք ունենալ. զոհ պիտի ըլլանք մեր ձեռք բերած քիչովն: Անաստաս Վրդ.ի վե-

րե յիշատակուած ծանօթագրութիւնը շատ մութ կէտեր ունի զոր պիտի ջանանք լուսարանել, որքան կարելի է:

2.—Ո՞վ շինած է այս վանքը.

Անաստաս Վրդ.ի Յուցակէն հետեւեալ պարագան որոշ կը հասկցուի թէ նոյն վանքը Ռշտունեաց նախարարութեան յուշակերտն ու ձեռակերտն է: Պատմութենէ իրազեկ կ'ըլլանք թէ Ռշտունիք շատ հին նախարարութիւն մըն էին, ըստ գիտնոց նոյն իսկ Ուրարդական շրջանէն մնացած. շատ կանուխէն կը բնակէին Վանայ լճին հարաւային սահմաններուն վրայ, Աղթնամարն էր անոնց ամրութեան բերդը եւ անոնց զարգացման վերջնակէտը կը նկատուի Էրդ. դարու կէսը, մինչեւ Թէոդորոս Ռշտունի գորավարը. նոյն ժամանակամիջոցը Ռշտունեաց անկման շրջանն է՝ որ ատեն ձորտերը կը դառնան իրենց զրացի Արծրունեաց, որ աւելի զօրեղացած էին քան զՌշտունիս: Յայտնի է պատմութենէն Ռշտունի Թէոդորոս գորավարին կատարած զերը Հայոց կրօնական եւ քաղաքական պատմական զէպքերուն մէջ: Հետեւելով Սերէոսի եւ Յովհաննէս Կաթողիկոսի՝ կը նկատենք որ Թէոդորոս Ռշտունի Ռիւզանդական շրջանին Հայաստանի վրայ կարգուած է սպարապետ եւ պատրիկոս, եւ յետոյ քաղաքական փոփոխութեանց բերումով անցած է Արարներուն կողմը եւ կարգուած է ըստ Ասողիկի Քիշխան Հայոց, եւ ըստ Սերէոսի, Վրաստան, Աղուանք, Սիւնիք մինչեւ Տէրալէտ, անոր իշխանութեան կը յանձնուին: Իր ժամանակի քաղաքական զէպքերուն հետեւանքով Ռշտունին կ'ունենայ գործունէութեան շրջան մը, մերթ փառքի եւ մերթ լքումի: Ան իր պաշտօնին պահանջին համաձայն, քանիցս կը ճամբորդէ Սիւրիա եւ հուսկ ուրեմն, կը վախճանի, իր գերուած համազդիներու մօտ, եւ ըստ Սերէոսի, մարմինը կը փոխադրուի Հայաստան եւ կ'ամփոփուի իր հայրերուն գերեզմանին մէջ: Ռշտունեաց տիրոջ Թէոդորոսի վերաբերեալ այս պատմական հակիրճ տողերուն տեղեկանալէ յետոյ, Ռշտունիներէն ո՞վ էր որ կարենար իր ոյժին եւ ազդեցութեան ապստինելով՝ բիւզանդական կամ արաբական շրջանին

Ս. Քաղաքին մէջ, յաջողէր կառուցանելու Ռշտունեաց վանքը, անոր սեփական ուր-կանոցոյն. պատմական ապացոյց չունինք. միայն ներհայեցողութեամբ (intuition) կը համարձակինք բնւթ թէ հաւանաբար թէո-գորոս Ռշտունին է որ սփռիական իր ա-ռաջին այցելութեան՝ ուխտի զաւով երու-սագէմ՝ շինել տուած է նոյն վանքը ի յի-շատակ Ռշտունեաց նախարարութեան, ան-տարակոյս հետեւելով միւս նախարարու-թեանց՝ որ յիշատակներ ունէին Ս. Երկ-րին մէջ:

3.—Ո՛ւր շինուած էր այս վանքը.

Ի յառաջագունէ ըսինք թէ՛ այս վան-քը շինուած էր մեր Ս. Հրեշտակապետ վանքին հանդիպակաց կողմը, համաձայն աւանդութեան և այն կցկտուր տեղեկու-թեանց զոր կը յիշեն սաղիմական վերջին դարու հայ պատմիչները: Նոյն վանքին բուն տեղը ճշգրէն որոշելու համար, մեր այս տողերը պէտք է հիմնուին պատմական յիշատակարանաց վրայ: 808ին, Մեծն Կա-րլոսի վիճակադիր պաշտօնեան, ինչպէս յիշած ենք մեր նախնիքաց յօգտածներուն մէջ, Սիւնի թաղամասին վանօրէից և վա-նականաց վիճակագրութիւնը պատրաստե-լու համար, Գեթսեմանիէն սկսելով՝ զրի կ'աւելու վանականներն ու վանքերը, և յառաջանալով կը հասնին Սիւնի Հայոց Ս. Ստեփանոսի վանքը, և կ'արձանագրէ հե-տեւեալը. «Ի Ս. Ստեփանոս, ուր կար ա-նոր դերեգմանը, կը գտնուին երկու քա-հանայ և 15 բորտաներ» (տե՛ս «Comme-moratorium Casis Deis»): Չենք անգրա-դանար Հայոց Ս. Ստեփանոսի վանքի պատմական մասին՝ չկրկնելու համար մեր նախապէս գրածը (տե՛ս «Սիւն», 1927, Մայիս, էջ 140): Բայց ինչո՞ւ վիճա-կագիրը Ս. Ստեփանոսի վանքին քահա-նայից թուարկման կը միացնէ բորտանե-րուն թուարկումը, մինչ ի պատմութենէ զիտենք թէ ուրկանոցը Ս. Ստեփանոսի վանքին մէջ չէր. բայց անտարակոյս մօտն էր անոր, և կրնանք մտածել թէ Հայոց վանօրէից ուրկանոցի վանքը պարսկական կամ արաբական յարձակմանց օրերուն քան-դուած ու տակաւին չէր վերաշինուած այն թուականին, բայց ուրկանոցի սենականե-

րը գոյութիւն ունէին և կամ նորոգուած էին ստիպողաբար, ուստի պաշտօնեան վանք ու վանական հոն չգտնելով՝ նշանա-կած է միայն բորտաներուն թիւը և միա-ցուցած մերձակայ Ս. Ստեփանոսի վանքին քահանայից թուոյն: Յետագոյն դարու ուղեգիր ուխտաւորի մը գրածէն կը հաս-կըցուի թէ յիշատակեալ վանքը Դաւթի Դրան մօտ էր և վերանորոգուած, ու դար-ձեալ հոն կը մնային ուրուկները: Տեղա-գրական պարագաներէ զատելով՝ կը նը-կատուի որ ուրուկներու ապաստանարանը ու վանքը շրջապատուած էր մօտակայ քա-նի մը վանքերէ. իր զիմացն էր Ս. Հրեշ-տակապետը, որուն Ս. Միքայէլ անունը կը տրուէր, Ս. Ստեփանոսը՝ Սիւնի Արե-ւիլքը գտնուող Ս. Սիմէոնի եկեղեցոյն և մերձեկայ Ս. Պետրոսի վանքին մէջտեղը: Նոյն տեղւոյն մօտ էր նաև Անաստաս Վրդ. ի Յուշակին մէջ յիշուած երիցավանք Դաւթի Դրան մօտ, որոյ մասին վրացերէն սողիմա-կան ծիսարանը (տե՛ս Կեթ. Թրդմ. Gous-senի) հետեւեալ ծանօթութիւնը կուտայ աշգիւտ. «Յին, Ժուրտէն քահանային վան-քին, Լաշէրնայի մէջ, (փոխ. Պաշէրնայի), Ս. Միքայէլի մօտ, նաւակատիք Ս. Աս-տուածածնի եկեղեցոյն»։ Այս խօսքերը յայտնի կ'ընեն թէ՛ երիցվանքն ալ, յանուն Ս. Աստուածածնի, մօտ էր Հայոց Ս. Հը-րեշտակապետին, ինչպէս նաև Դաւթի Դը-րան, ուր կար Ռշտունեաց վանքը իր ուր-կանոցով, և ուրկէ Ս. Յակոբայ մայրա-վանքն ալ շատ հեռու չէր: Վանքերու այս խմբաւորումէն զատելով կարելի է եզրա-կացնել թէ ցուցակագիր Վրդ. ին՝ ուրկա-նոցին նկատմամբ, «հայ վանօրէից» բա-ցատրական խօսքը ճշգրտօրէն կ'արդարա-նայ, թէ և սխալ մը չըլլար, եթէ Ռշտունե-աց վանքին ուրկանոցը նկատենք Ս. Քա-ղաքին բոլոր հայ վանօրէից մէկ հաստա-տութիւնը:

Ուրկանոցի վանքին տեղը ճշգրիտ հա-մար, ունինք նաև Վրդգուրկի Եպիսկո-պոս՝ Թէոտորիքի 1172ին ուղեգրութիւնը. ինչպէս վերեւ ալ ակնարկեցինք. յիշեալը հետեւեալ տողերով գրած է նոյն վանքի մա-սին. «... Դաւթի աշտարակէն սկսելով՝ հասայ քաղաքին արեւմտեան անկիւնը՝ ուր կային եկեղեցի մը և ուրուկներու բնակա-րաններ, շատ մաքուր և վայելուչ վիճակի

մէջ» (տե՛ս «Theodorich Description of the Holy Places», էջ 43)։ Ուրեմն, մինչև ժերգ դարու վերջերը, Դաւթի Դրան մօտի եկեղեցին և ուրկանոցը գոյութիւն ունէին։ անկէ յետոյ պատմական տեղեկութիւն կը պակսի։ հաւանաբար քանդուած են Սալաէտտինի զրաման ժամանակ, թէև աւերակաց վրայ շինուած խարխուլ սենեակներուն մէջ, ուրուկները բնակած են մինչև իրենց այլուր փոխադրութիւնն, ինչպէս կը վկայեն Աստուածատուրեայ։ (տե՛ս «Ժամանակագր. Պատմ. Երոզմի. Ա. հար. էջ. 50), և Մկրտիչ վրդ. Արծրունեան (տե՛ս «Ասորագր. Երոզմի. էջ, 184), երկուքն ալ Ս. Յակոբայ միաբան։

4. Խնչպէս կը մասակարարուէին վանքն եւ անոր Ուրկանոցը.

Այդ մասին յիշատակարան չունինք։ բայց Ազգային պատմութեան տուիքները զայն կրնան մեզ լուսարանել։ Յայտնի է թէ Ս. Ներսէս Պարթև հայրապետի օրով, առաջին անգամ հիմնուեցան ուրկանոցները Հայաստանի մէջ. ինչպէս կը վկայէ Բիւզանդ Փաւստոս (տե՛ս Պատմ. Հայոց էջ. 76)։ Աշտիշատի (365), Շահպոյանի (447), Դուռնի Դ. (648) ժողովներու կանոնները բացայայտորէն կը պարզեն թէ ո՛րպիսի եկամուտներով պիտի մատակարարուէին Հայոց ուրկանոցները. անոնք կը կազմէին սահմանաւ տուրքերը, այլ և կին դատաւարտեալ սոսկականներուն՝ ուրկանոցներու մէջ կանոնական ծառայութեանց արդիւնքները. զրամական հատուցումները այն աղատանին՝ որոնք չէին յօժարեր երթալ ուրկանոց, կամ այլ բառով՝ գողնեց. նաև ուրիշ հոգային արդիւնքներ և բարեպաշտական նուէրներ։

Ռշտունեաց վանքի ուրկանոցին հիմնարկութենէն մինչև Լրդ դար, Ռշտունեաց նախարարութիւնը կը մատակարարէր իր հիմնարկած նոյն վանքը ու անոր ուրկանոցը, ինչպէս ուրիշ նախարարութիւնները՝ թէ՛ Հայաստանի և թէ՛ Ս. Քաղաքի մէջ, իրենց հիմնարկած վանքերն ու եկեղեցիները կը հոգային։ Ռշտունեաց մատակարարութիւնը տեւած է մինչև Լրդ դար, ինչպէս գրեցինք, այն պատճառաւ որ Ռշտունիք նոյն դարուն կը տկարանային ու

անոնց հոգերը կ'դառնային Արծրունեաց առաքել։ Շատ հաւանական է որ Ռշտունեաց անկումէն յետոյ Երուսաղէմի ուրկանոցը կը մատակարարուէր Հայաստանի ուրկանոցներուն ի վաղուց հաստատուած և վերև յիշուած ժողովական կանոններով և մասնաւոր հոգատարութեամբ հայ վանորէից։

Ռշտունեաց վանքի ուրկանոցը Ս. Քաղաքին ամենէն հին և միակ հաստատութիւնն էր. միայն 1047ին արար տիրապետութեան օրով, Այն-Աելովամի մէջ հաստատուած էր բնդարձակ հիւանդանոց մը (Պիմարիտան), ուր կային թռակաւոր բժիշկներ և կը զարմանէին ամէն կարգի բազմաթիւ հիւանդներ։ Նոյն Պիմարիտանի ծախքը կը հոգար Երուսաղէմ քաղաքը, ինչպէս կը ծանօթագրէ Պարսիկ ուղեգիր Խոսրով Նասիրի (տե՛ս Palestine Pilgrims Text Society, Vol. IV, էջ 26)։ Թաշկիրաց ժամանակն ալ, քաղաքին հիւսիսային կողմը, Ս. Սահփանոսի զրան մօտ, շինուած էր ուրկանոց մը, որ, 1171ին, գլխաւորապէս կը հոգացուէր մեծագումար նուիրատուութեամբ Երուսաղէմի թագաւոր Ամորիի, որուն դաւակն ալ վարակուած էր բորստութեամբ (տե՛ս The Latin Kingdom of Jerusalem, էջ 196)։ Մելիսանդ թագուհին 1159ին, Երուսաղէմի վանօրէից բոլոր ուրկանոցներուն նուիրած էր հաստութեան հոգեր (տե՛ս R. B. 1926, էջ 276)։ Մելիսանդ (+ 1160) ի մօրէ հայ էր. դուստրը Պաղատին Բ. ի և կինը Երուսաղէմի Զուլք թագաւորին. բարեգործութիւններով նշանաւոր հանդիսացած և թաղուած է Գեթսեմանիի Ս. Կուսի տաճարին դաւիթը, ըստ Պատմութեան Տիւրքացի Կիյոսի (XVI, 32)։

Ըստ այսմ, Երուսաղէմի օտար ուրկանոցները վերջապէս միջոցներով կը մատակարարուէին. իսկ մեր Ռշտունեաց վանքն ու անոր ուրկանոցը, սկիզբէն մինչև ժերգ դար, կը հոգացուէր ա՛յն եղանակաւ և միջոցներով զոր վերև նկարագրեցինք։ Թաշկիրաց հեռանալէն յետոյ (1187), անծանօթ կը մնան մեզ նոյն հաստատութեան մատակարարութեան միջոցները. բայց սա պարագան յայտնի է թէ հայկական վանքերուն մեծազոյն մասամբ քանդուելէն կամ բռնազրաւուելէն վերջ, նոյն ուրկանոց

ցին հոգը ծանրացած է Ս. Յակոբայ վան-
քի միաբանութեան վրայ, և ա՛ն է որ
մինչև 1875, քանդուած ուրկանոցին ա-
ւերակաց հողակոյտին վրայ թափառող և
լքեալ ուրուկներուն օրական հացը կը հայ-
թայթէր, մինչև որ անոնք այլուր փոխա-
դրուեցան (տե՛ս Ժամանակագր. Պատմ.

Երազմիր. Ա. հար. էջ 90), Այս դժբախտ-
ներուն փոխադրութեան առիթով, պետա-
կան ուրկանոցներ շինուեցան Ռեմլէ և Նապ-
լուս քաղաքներուն մէջ, պետական ծախ-
քով (տե՛ս վերը Diet. Bibl. էջ նոյն)։

ՄԿՐՏԻԶ ԵՊՍ. ԱՂԱՒՆՈՒՆԻ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՄՈՂՍԵՍ ՆԵՂՈՍԻ ՎԵՍԷ

Քոյրեր, զով եմ չուրեմ այգուն առջի շողին.
Եկե՛ք, հրնմուռը չէ բողած դեռ անկողին.

Ափերուն վրայ ոչ ոք չըկայ.

Մեմփիսէն լոկ կ'եկն շրուսն մը խոր, հեռուն.
Պուրակազուարե մեր այս անմեղ գրօսանքներուն.

Արեալոյսն է միայն վըկայ.

Պըննումներով՝ հօրս ապարանքն է այնքան լի.
Բայց կը բովէ զիս ծաղկանց ափն այս առեկի՝

Քան կոնք մ'ոսկի եւ կամ պարփիր.

Այս օղային եզը նուազ է սիրական,

Կը նախընտրեմ բուրումներէն պարսական.

Զեփիւսին շունչը խընկաբոյր.

Եկե՛ք, ո՛րքան է զեմ հանգարս, երկինքն՝ յրսակ.

Թուփերուն վրայ ծըվան ծալքերն քող կապուսակ

Պօտիներուն ձեռ նուրբ՝ պըսպղուն.

Հանեցէք քազս ու ֆողերս այս նախանձախառով.

Կ'ուզեմ ձեզ հետ ըլլալ այսօր, գրօսելով

Մոցն այս երգող ալիներուն.

Ըսապե՛նք... բայց, մէզին մէջէն առքւան, հո՛ն,

Ի՛նչ կը տեսնեմ. նայեցէք դէպի նորիզուն.

Մի՛ վախճա՛ք բնա, երկչոտ կոյսեր.

Հոսանքէն ծով հրեամ, անուտ, կոնըզ մ'է հին

Արմաւենեաց, որ խորերէն անապասին

Կուզայ տեսնել բուրգեր մեր.

Ի՛նչ, թէ տարտմ աղնարկըս չի սքեր ինծի,

Իսիսի կոնքն է կամ մակոյկը Հերմէսի,

Զոր կը հեւ սիւք մը հանգարս.

Սակայն, ոչ, կուր մ'է ան, ուր քաղցրը նիրհումով

Կը բընանայ մանկիկ մ'ալեաց ծոցն, ապահով,

Ինչպէս զըրկին մէջ մօրն իր՝ մարդ.

Կը բընանայ. ու իր ծըրփուն մաննին ի սեւ՝

Չայն ըսպիսակ աղաւնոյ բոյն մը կը կարծես,

Գետին վրայ թիավարոյ:

Մինչ իր ուրանը կ'երեւայ, հովուն փայփին,

Ան կը քնանայ. ու շարժուն վիճը անագին

Կը քուի օրրէլ դամբանն իր հող.

Կ'արքըննայ. օ՛ն, հասէ՛ք, կոյսեր Մեմփիսի, Ե՛ւս.

Պոռաց. ա՛խ, ո՛ր մայրն իր որդին, ո՛ր մայրն անգութ

Ալեաց փայփին յանձնեց երբեք:

Կ'երկարէ քեւը. մինչ ջուրերը կը գոռան,

Աւա՛ղ, մահուան դէմ մէկ պատուար մը ունի ան.

Պրտուեայ օրոց մը դիւրաբեկ.

Փըրկե՛նք. քերես խառնիկի որդի մ'է հա.

Հայրս ախորեց զանոնք. զարկաւ հայրս անխնայ

Այս անմեղները անխրսիք.

Անգօ՛ր մանուկ. իր վիշտն իմ սիրքս հանեց դող.

Կ'ուզեմ իր մայրն ըլլալ. իր կեանքն ի՛նձ պարսի քող.

Թէեւ իր ծնունդն ինձ չի պարսիք.

Իփիս, հըզօր արհայի մ'յոյսն, այսպէս կ'ըսէր.

Երբ Նեղոսի ափանց վրայ խումբն իր սիրասէր

Կը հետեւէր իրեն լըռիկ.

Աղուորներուն այս՝ զորս ինք դեռ կ'ըստեւածէր,

Բամբիւն, երբ իր կը մերկանար ոսկի ֆօլեր,

Կ'երեւէր իբր ալեաց պարիկ.

Փափկիկ ոտքին ճակ կը սարսուան ջուրերն արդէն.

Երբ գութ ու սէր, զինք՝ զողորջուն՝ կ'առաջնորդեն,

Դէպի լացող փոքրիկ տղան.

Բըռնե՛ց, բըռնե՛ց կուրն. ու քաղցրիկ բեռովն հըպարս,

Մեծանձնութիւնն, առջի անգամ, հակսին վրայ վարդ,

Կը խառնուի համեստութեան.

Կ'սպասէ ալիքն. ու փրօշտով եղեգ ու շամբ.

Չուրէն փըրկուած տղան կը բերէ ըզգուշութեամբ

Ափունքին վրայ աւազուս, քաց.

Ու՛ ապամ ճալին ճալով ժպիս մ'ըզմայրումի,

Նորածինին հակսին՝ փոքրերը, մի առ մի,

Կը դըրճուն համբոյր զըքած.

Վազէ՛, դուն որ դուռ կասկածով մ'ենտուէն յար

Երկնից պահած զաւկիդ՝ աչքովդ հետեւեցար,

Եկո՛ւր հոս իբր օտար մի կին.

Մի՛ վախճար բնաւ կուրծփող վրայ սեղմել Մովսէս.

Ո՛չ, արցունքներդ եւ յագմունքներդ չեն մասներ ինձ,

Զի կիկս չէ՛ մայր սակաւին :

Ու մինչդեռ կոյսը, երջանիկ եւ յաղթական,

Իր խուժում հօրը կը օսէր անոյց զրդան,

Քաբաւումս մօրն արցունքներէն,

Վերն, երկընթին մէջ, հեծահները խմբովին,

Ասումոյ ֆոլ քեւասողումս, նընչեցուցին

Քընարներն յաւերժօրէն :

Անտրանիկ մէջ մի՛ նեծէր ալ, Յսկոր, դուն,

Մի՛ խառներ լացըդ նեղոսի պիղծ ջուրերուն :

Քուկդ են ափերն Յորդանանու :

Պիտի տեսնէ Դեսեմ փախչիկն, ընդհուպ, գաղտնի,

Երկար աւեն իր մէջ ապրող ցեղին գերի՝

Գէպի դաշտերը Քանանու :

Մանկիկն այդ, ո՛ն, լքումս սրեաց վրայ ամայի,

Պատիժներու արժան՝ ընտելան է Սինայի,

Զոր կը փրկէ կոյս մ'անարգել :

Ասումածուրաց մեծամիսներ, ծունկի՛ եկէ՛ք,

Որքան մ'է որ սպասի փրկել խաւայէն ճէ՛ք :

Պատիժ որքան մ'աւելարի փրկել :

Թրգմ. Թ. Ե. Գ.

Վ.Ի.ՔՔՈՐ ԷԻԻԿՈ

ՔԵՐԹՈՒԱԾ ՄԸ ԺԵՐԱՐ ՏԸ ՆԵՐՎԱԼԷ

Ազատական մեծրդ, կը կործեն քի դո՛ւն եւ միայն մեծող միտք :

Այս աշխարհի մէջ՝ ուր կեանքը անկն շանի մէջ կ'երեւի,

Զեղքդ եղած ոյժերուն գործածութեան քեզիս ազատ :

Այդ դասարկ խորհուրդներդ քաջակոյ ի շիւղերս :

Անասունին մէջ տեծար՝ միտք մը գործօն եւ ընդունակ :

Մեն մի ծաղիկ հողի մըն ի ընտրեան սուրբ քաջութեան սիրուն :

Սիրոյ զաղտնիք համարի ծածուկ փոփոխութեան մէջ ներշնչանք,

Անկն ինչ զգացող է, ու կը սիրէ հոռութեան վրայ :

Մթին ուրիշ մեղին վախճի՛ր գեղց դիտող այնքի :

Բուն նիւթին հոռութեան մէջ Բանն շաղկապում է ներհասպի :

Զըրպայ որ տաւ անոր պիտակ գործածութիւն անարժան :

Սեպի խոնարհ հակին մէջ կ'ապրի Աստուած մը քաջուն,

Ու անարքայ այլի նման՝ որ ծածկում է կոպից շակ,

Զոր վիւնտ կեղծին շակ կ'ապրի հողի մը շինչ մաքուր :

Թարգմ. ՄԵՍՐՈՊ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆԷ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Տարբեր ցեղերու և ժամանակի վերաբերող բազմաթիւ անձեւ շատ շահեկան գտած են ուսումնասիրութիւնը ազգային ժողովրդագրութիւններու: Ասոնք կրնան պատմել մէկ շատ բաներ վերջամեաց վաղընջական հաւատքներու, սովորութեանց և աւանդութեանց մասին. բազմաթիւ պատմական հարցեր, նկատմամբ կրօնական դադափարներու ծագումին և զարգացման, և ուրիշ շատ մը խնդիրներ եղած են առարկան և նպատակը ժողովրդագրական խազարկութեանց:

Մարդիկ կրնան ըմբռնել կարեւորութիւնը ազգային ժողովրդագրութեան, երբ յիշեն թէ ժողովրդագրական շատ բաներ ընդհուդուած են հին և նոր քաղաքակրթութեանց սրբազան և աշխարհիկ գրականութեանց հետ, Հոմերոս, Հերոդոտոս, Թուկիտիդէս, Արիստոտէլ, Պլատոն, Վիրգիլիոս, Տակիտոս, Ֆիրաուսի և ուրիշ շատեր, փառաւորապէս գործածած են իրենց անձնիր ժողովրդագրութիւնը:

Մօսէս Խորենացի, հայրը հայ պատմութեան, նոյնը կատարած է. գործածած է ժողովրդային գրոյցներ և պատմութեանքներ և երբեմն արձակի վերածած է ժողովրդային բանաստեղծութիւնը: Հայկական ժողովրդագրութիւնը շատ ճոխ է. կը պարունակէ դիցարանական, գիւցաղնական գրոյցներ, աւանդավէպեր, առածներ, առակներ, առեղծուածներ, զանազան աւերդապատմութիւններ, աւանդութիւններ, և այլն: Մեր ժողովուրդը շատ կը սիրէ զանոնք. կը հաւաքուի ձմեռուան մէջ ընտանեկան փառարանին շուրջ, պատմելու զանոնք. տանը սպար կամ հանին գլխաւոր գրուցապատմներն են, իրենց զաւակները և թոռները, ներշնչելու անոնց՝ գիւցաղներուն ոգին, արծարծելու ազգային յիշատակներ, վերացնելու անոնց հոգին աշխուհի, վեհ տեղանքներով: Խրիմեան Հայրիկ հրատարակած է զիրքեր, որոնց մէջ պատը կը խօսի թոռնիկին, պատասխանելով անոր հարցումներուն նկատմամբ ան-

ցեալին: Հ. Ղեոնդ Ալիշան նոյնը բրած է իր Յուշիկի Հայրենեացին մէջ:

Արեւելեան և Արեւմտեան հայ գրագէտք շատ բան քաղած են ժողովրդային բանահիւսութենէն. ասոնցմէ մէկ քանին շատ հին ու զեղեցիկ են, անոնց մէջ երեցած արուեստն է Զուգակշորութիւն և Նմանաստորութիւն: Նպատակս չէ խօսիլ այն բոլոր նիւթերուն վրայ, որոնք կը մտնեն ժողովրդագրութեան սահմանին մէջ, սա զբլխաւոր պատճառով որ անոնց մեծ մասը ծանօթ է մեր յարգելի ընթերցողներուն:

Հին աւանդավէպի մը համաձայն Հայկ եղած է մեր նշանաւոր Նախնայորը, կ'աղբէր Բաբելոնի մէջ, ուր Բէլ կը տիրէր բռնակալութեամբ. հայ գիւցաղնը չուզեց ապրիլ բռնաւորին լուծին տակ, ուստի մեկնեցաւ իր ընտանիքին հետ դէպի հիւսիս և հաստատուեցաւ Վանի շրջակայքը: Բէլ՝ մեծ բանակի մը զլուխը անցած՝ մեկնեցաւ ընկճելու ապստամբը. հակառակ որ կոխը անհաւասար էր, Բէլ յաղթուեցաւ և ապանուեցաւ Հայկի լայնալիճէն: Իր ժողովուրդը՝ ըստ իր անուան Հայ կոչուեցաւ: Հայոց երկրորդ անունը, Արմէն, կու գայ Հայկի որդիէն, Արմենակէն: Այս երկու անունները—Հայ և Արմէն—նորադոյն բացատրութիւն ստացած են ըստ պատմական քննական ոգիի: Հայը կուգայ peti-էն կամ petէն. արդ՝ այս petէ կ'երեւի հայ լեզուին մէջ պէս նշանակութեամբ՝ հայ և պէս երկու բառերու մէջ: Կ'ենթադրուի թէ Հայք գիրքնք հայ կոչեցին, զանազանուելու համար այն ցեղերէն որոնց վրայ կը տիրէին: Գալով երկրորդ անունին՝ արմէն՝ ըստ Տարմեղեղերի բացատրութեան՝ Արարս-Միկիի համառօտեալ ձեւն է:

Արամ, զինուորական նահապետը, պաշտպանեց հայրենիքը մեծ հայրենասիրութեամբ, վանելով թշնամիները որոնք ամէն կողմէ յարձակուի կը գործէին. իր թշնամիներէն մէկը կախիկ տուաւ աշաւրակի մը վրայ՝ սարսափ պատճառելու անոնց:

Ասորեստանցոց վաւաչոտ և փառամոլ թագուհին, Շամբրամ, առաջարկած էր ամուսնանալ Արայ Գեղեցիկի հետ, հրապուրուած անոր զեղեցկութենէն: Պատուախնդիր Արայ՝ ամուսնական սրբութիւնը պահելու սուրը նախանձով՝ մերժեց այս ա-

ռաջարկը: Շամիրամ, սաստիկ բարկացած, յարձակեցաւ Հայաստանի վրայ, պատե-
րազմին մէջ Արայ սպաննուեցաւ և զիք՝
հակառակ իր պազատանքին՝ լիզելով վի-
րաւորեալը ողջ չգարծուցին իրեն: Այս
գեղեցիկ պատմութիւնը այնքան ծանօթ
էր Փոքր-Ասիոյ մէջ որ հասաւ մինչև Յու-
նաստան, ուր Պղատոն կ'ակնարկէ անոր՝ իր
Հանդակոստքիւն աշխատասիրութեան հե-
տեւեալ տողերուն մէջ. «էր, քաջ մարդ
մը, կ'ենթադրուէր որ մեռած է պատե-
րազմին մէջ, բայց երկու օր վերջ իր մար-
մինը անեղծ գտնուեցաւ և զրկուեցաւ
տուն թաղուելու համար և հոն վերադարձ
վերականգնացաւ»: Միտրէ Էմին, Մաու-
քարտ, Լանկլուս և ուրիշներ կը նայնացնեն
հայ Արայն՝ Պղատոնի էրին հետ:

Վահագն, հայ Հերակլէսը, Վիշապա-
քաղ կոչուած, մաքրած է, ի մէջ այլոց,
երկիրը վնասարեւր գաղաններէ, արժանա-
նայով ժողովուրդին երախտագիտութեան:

Զանց կ'ընենք յիշել մի առ մի այս-
պիսի դրոյցներ, որոնք թերեւ իրենց մէջ
կը պահեն ազօտ արձագանգը Ասորես-
տանցոց նախկին արչաւանքներուն, բայց
այլ է անոնց կարեւորութիւնը. ունոնք իր-
քե հայ ժողովուրդին մտքին ստեղծագոր-
ծութիւնը կը կատարեն իրենց մէջ ցեղին
խելալ ձգտումները. իրենց տննչանքն է
տեսնել նախահայր Հայկին մէջ՝ աշխատ-
սէրը. Արամ նահապետին մէջ՝ քաջ հայրե-
նասէրը. Վիշապաքաղ Վահագնին մէջ՝ ժո-
ղովրդասէր աշխարհաշէնը. իսկ Արայ Գե-
ղեցիկի մէջ՝ ամուսնական կեանքի սրբու-
թեան նախանձախնդիրը. ոչ նուազ սրի-
րայի է Տիգրան Հայկազնի ու իր նորա-
պատկ հարսին փոխադարձ սիրոյ պատկե-
րը, զոր Ատաթիկեան մեզուն անեղծ պահած
է իր մեղրածորան նկարագրականին մէջ:
Անա՛ այդ ուրուանկար պատկերը:

Կիրոս մեծ կ'արշաւէ Հայաստան, գե-
րի կը բռնէ թագաւորը և անոր բնտանիքը:
Տիգրան գահաժառանգ իշխանը, որ կը
բացակայէր պարտութեան պատճառով, ե-
կաւ Կիրոսի քով. բանակցութիւնը սկսաւ
հաշտութիւն կնքելու համար. Կիրոս փր-
կանք պահանջեց իր զերիններէն իւրաքան-
չիւրին համար: Երբ կարգը իր կնոջ եկաւ,
Տիգրան ըսաւ. «Ես կը զոհեմ իմ կեանքս
իսկ՝ որ իմ կինս ազախին չըլլայ»: Երբ եր-

ջանիկ սիրակցորդ ամուր առանձին մնաց,
Տիգրան ըսաւ իր կնոջ. «Ինչ գեղեցիկ իշ-
խան մըն էր Կիրոս, անոր գեղեցկութեան
նայեցա՞ր. իր կինը պատասխանեց. «Ես
այդ միջոցին կը նայէի անոր որ կ'ըսէր.
«Որպէսզի կինս ազախին չըլլայ, կեանքս
իսկ կը զոհեմ»: Չէ՞ք կարծեր թէ այս հիա-
նայի պատասխան մըն էր. ինքը չէր նա-
յիր Ֆիզիքական գեղեցկութեան, այլ կը
նայէր բարձրագոյն կարգի գեղեցկութեան
մը, բարոյական գեղեցկութեան:

Արայ Գեղեցիկի ամուսնական կեանքի
այս հիանալի գրուակը, Տիգրան Հայկազ-
նի և իր հարսին փոխադարձ սէրը և ու-
րիշ նման արտայայտութիւններ ի վեր կը
հանեն հայուն բարձր գաղափարականը՝
նկատմամբ ամուսնական կեանքի սրբու-
թեան և մաքրութեան: Միայն կը ցաւիմ
գիտել որ Արայ Գեղեցիկի այս դրոյցը, ոչ
նուազ գեղեցիկ իր նիւթով քան Խլիական-
նը, չունեցաւ զժախտաբար հայ Հոմերոս
մը գեղեցկագիրտօրէն մշակելու զայն և
վերածելու փառաւոր դիւցազնեղբուն
մը:

Յաւալի է ըսել թէ ներկայիս կա՛ն
չատեր որ այս պատուական աւանդովե-
պներուն արժէքը չեն ըմբռներ, նկատելով
զանոնք լոկ իրբն առասպելներ. բայց ան-
ցողակի կը գիտենք որ նախ՝ այս աւան-
դովեպները մեր ժողովուրդին գեղեցիկ ըս-
տեղծագործութիւններն են, երկրորդ՝ չենք
կարող լաւ հասկնալ պատմական ժամա-
նակի Հայերուն կեանքը առանց այս նա-
խապատմական աւանդովեպներուն, որոնք
պատճառ եղած են ներշնչելու բազմաթիւ
վեհ արարքներ:

ԱՌԱՅ, ԱՌԱՅ ԵՒ ԶՐՈՅՑ

Մեր ժողովուրդը ունեցած է բուն
փափաք նկատմամբ առանձնորու, առակ-
ներու և դրոյցներու և զօրձածած է գա-
նոնք իբրեւ միջոց հրահանգութեան: Հրա-
հանգութեան այս մեթոտը կը զօրձածուի
ո՛րքան ամէնքէն ուսեալ, քաղաքակրթեալ
ազգերէն, ա՛յնքան տգէտ, վայրենի ցեղե-
րէ: Իր բնդհանրականութիւնը կը հաստա-
տէ թէ ո՛րքան լաւ կը համապատասխանէ
մարդկային բնութեան պահանջներուն: Եւ
արդարեւ այս մեթոտը յանկուցիչ է, պարզ

և գիւրմբունիւ ամէն մտքի: Մտնկովար-
ժութեան որքանը հանգիստացող Զուիցերիոյ
և խմստաւորական խորութեամբ մեծա-
հուշակ Գերմանիոյ ընթերցարանները լեցուն
են առաձներով, առականերով և զրոյցնե-
րով: Մեր ուսուսհայ ներհուն մանկավարժ
Ս. Մանգլինեանի ընթերցարանները —
Ընտանեկան Աշխարհ, Նասպակեակաւ Աշխարհ,
Մենտի Դուռը, եւայլն — շատ բան կը պա-
րունակեն մեր զրոյցներէն, առականերէն:
Մանկավարժութիւն ամէնէն լաւ կայմա-
կերպումով փարձարաններուն մէջ իսկ մա-
նուկը իր պատմութեան ընթացքը կը սկսի
զրոյցներով: Դասախօսը, առանց նկատի
առնելու տեղւոյ և ժամանակի յարարե-
րութիւնը, կը ծանօթացնէ իր դեռատի ուն-
կընդիրներուն, զոր օրինակ Հասոն, Աքիլ-
լէս, Բէլ-Ներբրովթ, Հերակլէս, Հոմոմու-
լոս, Աթոհահակ, Ողիսես և ուրիշ անձեր
կամ զէպքեր, զիցարանական կամ առաս-
պելական չըմանէն քաղուած: Այս և այս-
պիսի անձեր կամ զէպքեր իրականութիւն
են այն երեւակայութեան աշխարհին մէջ,
ուր կ'ապրի մանուկը, կը սորվի իր ան-
տիական հասակէն չսիրել Աքիլլէսի լոկ բիրտ
ոյժը, արհամարհել Բէլ-Ներբրովթի ամ-
բարտաւանութիւնը, գնահատել Հերակլէսի
բարեբար ոյժը, չհամակրիլ Հոմոմուլոսի իր
եղբայրասպանութեան համար, պժգանք
զգալ Աթոհահակի նենգամիտ ծրագիրնե-
րուն զէմ, հետաքրքրուած և հմայուած հե-
տեիլ Ողիսեսի արկածներուն և Արդոնա-
ւորդներուն արշաւանքին: Վերջապէս հրա-
հանգութեան այն մեթոտը նուիրագործուած
է բարոյականի այն Մեծ Վարդապետէն,
որուն համար, ինչպէս գիտէք, ըստուած է,
«ոչինչ ուսուցանէր առանց առակի»:

Այժմ ծանօթացնենք մեր գլխաւոր առա-
կախօսները, զրուցապատումները կամ զրու-
ցագիրները իրենց համառօտ գիծերուն մէջ:

Մեկի ծանօթ առականերու առաջին հա-
ւաքածուն կը կոչուի Բարոյախօս, թարգ-
մանութիւն մը Յունարէնէ, հուանարար
կատարուած Զ. զարուն մէջ, նախ անա-
նուն և սկսու յետոյ, յետին զարերու
մէջ, միայն ծանօթ անուններու հետ կապ-
ուել, ընդհանրապէս ընծայուած է նպի-
փան կիպրացիին:

Կան նաև առակներ, ոլիմպիական կոչ-
ուած, ընտրելագոյն լեզուով, հաւաքածոյ

մը Եսոփական առակներու, հաւանօրէն է.
զարու զօրծ: Դրիգոր Մաղիստրոս իր մէկ
գործին մէջ կը յայտնէ թէ ԺԱ. զարուն՝
առակաները զարոյցական հրահանգութեան
մէկ մասը կը կազմէին: ԺԳ. զարուն՝ ա-
նինք տոակաղիր Միսիքս Գօշ, և մանա-
ւանդ Վարդան Առակախօս, որ հեղինակը
եղաւ նոր տեսակ քարոզներու, որոնց մէջ
մտցուց առակներ, քարոզը աւելի հասկնա-
լի, հաճելի, զեղեցիկ և օգտակար ընելու
նպատակով: Մեծ ժողովրդականութիւն չու-
հեցաւ իրրեւ խրատարան քարոզիչ, իր ա-
ռականերուն նիւթերը միշտ կեղեցիկան
կրօնական էին: Վարդանի իսկապէս ա-
ռականերուն զանազան հաւաքածոները
գտնուած են: Աղուեսաղիւր մէկն է ասոնց-
մէ. այս առակաղիրքը այնքան հրահան-
գիչ և օգտակար իր նիւթերով, թարգման-
նուած է արարերէնի և վրացերէնի: Այս
Աղուեսաղիւր այնքան սիրուած է որ ԺԷ.
զարուն Բրդ կէսին չորս անգամ տպագր-
ուած է: Առականերու ուրիշ հաւաքածոյ
մ'ալ կոչուած է Ոսկեփորիկ: Մեր օրերուն
կ'արժէ յիշել Վահան Վրդ. Տէր Մինաս-
եանը իր Յիսնեակներուն համար:

Անցողակի յիշենք նաև որ մեր ժողո-
վուրդը ոչ նուազ սիրով վերաբերուած է
զէպի առաձնները: Դաւիթ Անյաղթի կ'ըն-
ծայութիւն առաձններ, որոնք զժրախտաբար
անյայտ կը մնան ցարդ: Մեր օրերուն մէջ
ժողովրդային առաձներու հաւաքածոներ
պատրաստուած են Միանսարեանց, Ճուրադ-
եանց, Նաւասարդեան, Տէր-Աղեքսանդր-
եան, եւայլն:

Մեր ժողովուրդին զրոյցները հաւա-
քելու նախաձեռնութեան պատիւն ու փառ-
քը կը վերաբերի հանգուցեալ Գարեգին
նպ. Սրուանձտեանցի, որ իր ազգագրական
համով-հոտով երկերով ազգին զարգացեալ
դասին ուշադրութիւնը զարձուց ժողովուր-
դին զրոյցներուն: Ռուսահայոց մէջ Դէորդ
Տէր-Աղեքսանդրեան (գործը՝ Թիֆլիզացոց
մշտութեան կենտրոն), Տիգրան Նաւասարդ-
եանց (գործը՝ Հայ ժողովրդական հեկեաքներ)
Մ. Արեղեան (գործը՝ Դաւիթ եւ Մենդ) և
ուրիշներ, շատ բան քաղելով ժողովրդին
մտաւորական կեանքէն՝ ի լոյս ընծայեցին:

(Շարունակելի)

Կ. Պոլիս

Մ. ԾԱԼԵԱՆ

ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ՄԱԿԱԲԱՅԵՑՑԻՈՑ Գ. ԳԻՐՔԻՆ

ՍԽԱՆՆԱԿԱՆ ՄԵԿԱՆԻԿԱԿԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ասիէ քան տարիներ առաջ (1908) Ա. բեկիան Մամուլի բացառիկ թիւերէն մէկուն մէջ հրատարակած եւ Մակարայեցոց Ա. և Բ. գիրքերու թարգմանութեան մասին փոքրիկ ուսումնասիրութիւն մը (*): Ասոր իբրեւ յաւելում կը կցեմ ներկայ տողերը՝ Մակարայեցոց Գ. գիրքին թարգմանական մէկ սխալը մատնանշելու և այդ առթիւ քանի մը գրչագրական թերութիւններ ալ գիտել տալու նպատակով:

Յայտնի է որ՝ Մակարայեցոց Ա. և Բ. գիրքերը Ս. Գիրքի մաս կը կազմեն թէ՛ յոյն և թէ՛ լատին եկեղեցիներուն համար, դառով Գ. գիրքին՝ մեր Աստուածաշունչին մէջ տեղ մը տրուած է անոր. և թէ՛ այն պատմական հեղինակութեան մը գրեզմը չունի ան, ինչպէս ցոյց պիտի տանք անցողակի, բայց լեզուի տեսակէտով՝ իր նախորդներուն չափ զեղեցիկ է, արդիւնքն ըլլալով միեւնոյն հայ թարգմանչին:

Արդ՝ սոյն գիրքին համար «Մակարայեցոց» յորջորջումը պիտակ է բոլորովին վրան զի պատմութեամբը՝ զոր ի գիր առած է աղեքսանդրացի անանուն հրեայ մը՝ բուն Մակարայեցի քաջերու թուականէն կէս զար առաջ կը տանի զմեզ, այսինքն եզրագծի Պաղմէս Գիրքագրոյ թագաւորութեան օրերուն (222-205 Ն. Ք.):

Հետեւաբար չարժեր ընծայել գիրքին որ և է պատմական կարեւորութիւն, զոր հայ թարգմանիչն ալ (Կորիւն) նուազեցուցած է իր կողմէ, չենք գիտեր ի՞նչ կար-

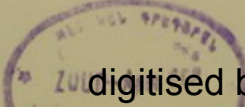
գի անուշադրութեամբ, զանց ընելով Ա. Գլ. 2 համարին մէջէն էական կէտ մը, որով և ամբողջ պատմութիւնը խեղաթիւրած և անհասկնալի դարձուցած է զոնէ հայ ընթերցողներու համար (*): Բացատրենք:

Համաձայն յոյն բնագրին, Թէոդոտոս՝ որ մատնիչ մըն է Պաղմէսի բանակին մէջ՝ կը խորհի զիշերանց պաշարել արքունի վերանն իր մարդիկներով և սպաննել թագաւորը: Մեր թարգմանութեան մէջ իբրեւ նշատուած խողովքին կը ներկայացուի այդ մտադրութեամբ ոճիբը: Աւելին կայ. Դովսի-թէոս անուն ուրացող հրեան ալ իբր թէ կը զործակցի Թէոդոտոսին, մինչդեռ՝ ընդհակառակը՝ վրիպեցնելու համար մատնիչին դաւադրութիւնը՝ անկա Պաղմէսը կը հեռացնէ իր վրանէն աննշան մարդ մը քնացնելով հոն. ու այդ մարդն է որ կ'սպաննուի փոխանակ արքային:

Այս ձախող անհասկցողութեան հետեւանքով աղամոզուած է պատմութեան բնական ընթացքը, և զորմէն զխտկարգութիւնները (չորս հատուածներով) յօրինող հայ գրիչն ալ՝ առաջին վայրկեանէն սպաննուած տեսնելով եզրագծացոյց թագաւորը՝ ամէն բան անոր թշնամիին՝ Անտիոքոս Մեծին կը վերադրէ: Այլ այնուհետև Անտիոքոսն է եզրագծացոյց թագաւորը. ան է որ հալածանք կը հանէ աղեքսանդրացի հրեաներու դէմ. և երբ գիրքը ի նպատակ հրեաներուն ներողութեան հրամանագիր մը մէջ կը բերէ Պաղմէս Գիրքագրոյ անունով (Գլ. Է)՝ հարկ կ'ըլլայ Անտիոքոսի անունով իմանալ զայն, ինչպէս ինքն էր հասկցեր. սի գիր հրամանին. . . տրայ Գիրքագրոյ Պաղմէս գրե. ինքն իսկ և Անտիոքոս: Աւելորդ է կրկնել՝ թէ պատմական այս ցաւալի շփոթութիւնը արատ մըն է թարգմանչին համար, որուն հետե-

(*) Վեյզեր (1923)՝ Վիեննայի Միխայիլ Միխայիլովիչի անդամներէն Գլխ. 2. Սանակ Կոզեան առանձին գրեցով հրատարակեց Մակարայեցոց Բ. գիրքին հայերէն թարգմանութեան վրայ իր ընկալած ուսումնասիրութիւնը, փափակելի է որ Գլխ. 2. Աղեքսանդր Մակիեան եւ Ա. Գլխ. 2. հայերէն թարգմանութեան վրայ իր աւարտած ուսումնասիրութիւնը հանդիմանեց հրատարակութեան:

(*) Նմանօրինակ շփոթութիւն մը տեղի ունեցած է մեր թարգմանիչը ուրիշ անգամ մըն ալ, Բ. Մակարայեցոց Գ. գլխուն 21 համարը՝ այնպէս մը թարգմանելով՝ որ Ասորաց թագաւորն Անտիոքոս եպիսկոպոս քաջորդ կը կարգուի եզրագծացոյց թագաւոր Պաղմէս Մեծի անունով: Դաւանքն ինչպէս Կ'երեւի թէ մեր թարգմանիչին համար՝ Անտիոքոս և Պաղմէս միեւնոյն անձերն են միշտ, և միեւնոյն հակառակորդն են թարգմանած:

ւած է զլիակարգող զրիչն ալ ոչ նուազ անխորհուրդ վստահութեամբ մը:

*

Գանք այժմ Մակարայեցոց Գ զիրքի հայերէն թարգմանութեան մէջ սարգած գրչադրական քանի մը սխալներն ուղղագրելու:

Ա. 3 համար. «մանեակս» ուղղելի «մանս» (ըստ բնագրին). հմմտէ «մանք» բառը (Գ. Թագ. Ժ. 17): Հ. Ա. Բագրատունի տրդին դիտած է այդ սխալը:

Ա. 8 համար. «ծուկայր» անստորոգ բառին տեղ մէկէ աւելի փոխանակներ նշանակած է Բագրատունին, նոյնչափ կեղտկարծ հանգամանքով: Մեղի հաւանական կ'երևի «նա ծուկայր ոչ ինչ թուլանայր» խօսքը կարգաւ, «նա ոչ ինչ ծուկայր թուլանայր»:

Բ. 11 համար. «ընդ անդատանս» և կ'առաջարկենք կարգաւ «ընդ տնցս տանց», վասնզի բնագրին բառն է ἀνὰ (փողոց), որը Գ. Գլ. 3 համարի մէջ թարգմանուած է «անցք փողոցաց»: Հաւանական է նաև որ թարգմանիչը ἀνὰ (ագարակ, անդատանս) բառին հետ շփոթած ըլլայ յոյն բառը թերի ընթերցումով:

—Նոյն համարին մէջ «յայս և խոյն» տառացուածը պէտք է իմանալ «ի միասին» նշանակութեամբ, ինչ որ աւելի հասկնալի է: Դիտել կուտանք որ ամբողջ Սողմոսաց մէջ նոյն ἐπὶ τὸ αὐτὸ յունարէնը մէկ անգամ միայն թարգմանուած է «յայս և ի սոյն», (Գ. 9) իսկ քանի մը անգամներով «ի միասին» (ԼԱ 3. 12 36. ԽԷ 5. ԽԸ 3, 10, ԿԱ. 9):

Բ. 5. համար. «զերկինս» կարգաւ «զերկիր» (ըստ յոյն բնագրին):

Գ. 2. «ի վեր հասեալ», կարգաւ «ի վերայ հասեալ»:

Դ. 7. «նկարէին», կարգաւ «նկատէին» (ըստ յոյն բնագրին):

Դ. 13. «կոչնականս նուիրել», թերևս՝ «հրաւիրել»: Կարելի է նաև կարծել թէ թարգմանիչը կոչնականի կիրարկած ըլլայ կոչունի նշանակութեամբ: Այն ատեն սակայն հարկ կ'ըլլայ նկատի առնել բառին ա՛յդ առումով զործածութիւնը:

Ե. 8. «մերձ յանցանել լինել ժամ ուրախութեան», կարգաւ՝ «ժամու ուրախութեան». երկու ու երեւ հանդիպումը պատճառ եղած է թերագրութեան:

Ե. 16. «ի գլուխ կատարեալ» կարգաւ՝ «ի գլուխ տարեալ»:

Զ. 21. «յուրախութեան հանդերձ», թերևս՝ «յուրախութեան հանդերձանս» հմմտէ. 29 համարին «զամենայն հանդերձանս գուրախութեան» խօսքը: Իսկ Է. Գլ. 12 համարին մէջ կը գտնենք նաև «հանդերձս առնել» բացատրութիւնը, որ շատ ուղիղ չէրելիր:

Է. 12. Այս համարին մէջ կը կարդանք «որ անուանեալ կոչի վասն տեղւոյն յայնմ տրեանն՝ վարդարեք» խօսքը: Պէտք է ըսել որ յոյն բնագրին համաձայն յայնմ տրեանն (ὁδῶν) բառը կ'սպասուէր հոս. բայց որովհետև ոսկեղարեան քաղաքացիութիւն չէ տրուած այդ բառին, պիտի չառաջարկենք բնագրին յայնմ տրեանն (1) փոխել ու կարգաւ յայնմ տրեանն: Միայն զիտել կու տանք որ յայնմ բառը հին ու հայեցի բառ մըն է, զոր զործածուած կը գտնենք Եփրեմի «Մեկն. Արարածոց» (էջ 27) և «Մեկն. Առաքելոց» (էջ 90) գտածական թարգմանութեանց մէջ. ինչպէս նաև Ոսկերեանի Պողոսի Թղթոց Մեկնութեան մէջ (Ա. էջ 272): Իսկ Բարսեղի Վեցօրեքին յայնմ տրեանն (էջ 77) ճիշդ չէ անշուշտ տեղւոյն վրայ, և պէտք է կարգաւ յայնմ տրեանն, յոյնին συγγένεια բառին համաձայն, որ կը նշանակէ ազգակցութիւն, խնամութիւն, և այլն:

Ե. Ե. Դ.

ՈՂԵՔԵՐԱՆՆ ՈՒ ՄՈՂԸ

Կը հասէ ա՛կը վիմամին
Շիր շիր՝ դմեայ ծոցը ծովուն.
Ովկեանն՝ աղէ՛սքը ետազին՝
Ըստ, «Լալկան, ի՞նչ կ'ուզես դուն.
Ես ստա՛սքն եմ ու փոքրիկ.
Իմ վերջս ըսկիցն է երկինքին.
Ի՞նչ պէ՛տք ունիմ լեզի, պզտիկ,
Ես որ անմունն եմ անազին»:

Ու Ակն բառ վիճին լեզի.
«Քեզի կուտամ՝ անշու՛շտ՝ անձայն՝
Ինչ որ չունիս, ծո՛վ կ'առաջի,—
Արբուն ջուրի կարի՛լ մը միայն»:

V. HUGO

ՄԱՆԴԱԿՈՒՆԻ ԶԱՌԵՐՈՒՆ ՄԵՎ ՆՈՐ ՁԵՌԱԳԻՐԸ

Շար. ՍԻՌՆ, Թիւ 6. 179 էջ

Տպագիրք

Ձեռագիրք

- էջ 132 տ. 27-28 զի չար է սոգորութիւնն . . .
- » — » 29 միտք մոլորեալք ցոփազնացու-
թեամբք
- » — » 32 թեթեամբիտ և շուտղարարոյ
- » — » 33 վաղապատիրք (նրկու օր. ԸՆԴ-
ԷՅՐԱՎԱՆԻ)
- » — » 35 ի տեսիլ անօրէն խաղուցն
- » — » 37 խորհին և զիտեն
- » 133 » 5-6 սակայն զնետան տարեալ մեռանի
- » — » 12 զարուեստանոցս ամենայն ակաւից
- » — » 15 որդիք ի հարանց թշնամանին
- » — » 18 աղջկամարդկացն զիշութիւն
- » — » 21-22 և այլ զրկութիւնք յաղագս զտը-
դուցն պաճուճանաց
- » — » 26 աչաց յարատութիւն սաստիկ
սրտմտութեամբք
- » 134 » 6-7 . . . սատանայի, որք զխաւարա-
յինսն ակործնելով ընկալան
- » — » 9 զինչ ի պիղծ խաղուն ընկալար.
քրքրանս և ցոփանս և թեթեանս
- » — » 10 այլ անթիւ անհղ աղէտից բազ-
մութիւն
- » — » 11-12 Զի թէպէտե պակշտեւոցն լինին
ցանկալի պիղծ թատերցն տեսու-
թիւն
- » — » 13 Ժիւրին և ծորան
- » — » 14 տաղտկալի պղծութիւնն
- » — » 15 կանայք ի բարս բողից կերպա-
բանեալք
- » — » 16 զագրարանութեամբ
- » — » 21 ի մէջ այնպիսի խալտառակեւոցն
զնոսա առեալ զեղիսեւոցն ի խա-
ղարանս զրօսանին
- » 135 » 1-2 և որ պղծութեամբ թատերացն
առ զևս հպին . . . վարիւք
- » — » 10 զի բանակք զիւաց են թատերքն
խաղոյն
- » — » 11-12 և ամենայն անառակ և զուսա-
նամուլ զինարբուքն, որք զիսին
և պակշտին անօրէն և անաս-
տուածարար
- » — » 13-14 ուտեն և շուայտանան համանդամ
- կ'աւելցնէ. չար մողովոյն այնորիկ,
միտք մեղկեալք ցոփազնացու-
թեամբք
թեթեամբիտ և շողոյարարոյ (.)
սղապատիրք (.)
ի տեսս անաւրէն խաղուն
հային և խորհին և զիտեն
սակայն իմիտան (.) տարեալ մեռանի
զպարութիւնսն (.) ամենայն ակաւից
որդիք ի հարց թշնամանին
աղջկամարդացն զիճութիւնք
և այլ ևս պարութիւնք պլազար-
դուցն (!) պաճուճանաց
աչաց յարատութիւն սաստիկ տըրտ-
մութեամբ (.)
. . . սատանայի, զորոյ հրամանս
խաւարայինս ակործնելով ընկալան
զինչ ի պիղծ խաղուն աւգտեցար.
թեանս և ցոփանս և ստութիւնս.
այլ անթիւ մահարեր ակաւիցն բազ-
մութիւն
Զի թէպէտե պակշտեւոցն թուե-
ցան [ցան] կալի պիղծ թատերցն
տեսարանք
Ժիւրին և ծորին
տաղտկալի բնակութիւնն (.)
կանայք ի բարս խողից կերպա-
բանեալք
զագրութեամբ
ի մէջ այնպիսի խտտորեւոցն՝ զնո-
սա որ առեալ ևս ի զեղիսեւոցն
խաւարանսն զրաւանին.
խի որ պղծութեամբ ի թատերս
ընթանան առ զևս հպին . . . վարուծ
զի բանակեալ զիւաց են թատերք
խաղոյն
և պիղծ զուսանք և զինարբուք
որ զիսին և պակշտին անաս-
տուածարար
լկտենան և շուա[յ]տին համադամ

- » — » 20-21 զիւական մօլորութիւնս... զանա-
ռակ զցանկութիւնս
- » 143 » 5 զիզական բնութիւնն արուայու-
ցանեն
- » — » 17 զանբանական պղծութիւնս կա-
տարեն
- » — » 27 երանի թէ յիրացն տաղակացեալ
նողկայիք
- » — » 33-34 արժանի... շանթից հրոյ ի վե-
րուստ: Այլ առաւել և բազում
մահօք իբրև զպոռնիկս զտալին
այնպիսիքն...
- » 144 » 6 և արդարացեալանէ զամենայն չա-
րաչար անօրէնութիւնս
- » — » 10 առաւել զեռաւ
- » — » 12 բանիս բերձաւք չէ հնար ի միջի
կացուցանել
- » — » 15 և առաւել սողեալք շահբան ա-
նասունս ապականեցան
- » — » 24 կամ եթէ զղշացեալ ընդ պատշա-
ռակով ասացից
- » — » 27 և մաօք ի միտս իմասցուք զազ-
րալի ամստին
- » 145 » 12-13 զսեղանակապուտան և զդերնզմա-
նակրկիտան
- 19-20 երկինք կամ փակին չարաչար, և
կամ բանին խտութեամբ
- » — » 21-24 զանազան պատուհասք. վասն այ-
սորիկ ջրհեղեղք համօրէնք զտի-
եղերս հեղձեալ կորուսին, զասն
այսորիկ և հրացան անձրեք կայ-
ծականց տարածեալ տեղեաց...
- » — » 27-28 զի ի սկզբանէ սառսուռ առնու-
առումն(.) ունի
- զիւական մօլորութիւնս . . . զա-
ռակ(.) ցանկութիւնս
զիզական բնութիւնն անցուցա-
նեն(.)
զանբանական պղծութիւնն կատա-
րեն
երանի՝ եթէ ի մեղացն տաղակա-
ցեալ խորչէիք
արժանի... շանթից և փայլատա-
կանց հրոյ ի վերուստ, իջանելոյ և
այլելոյ, զի ոչ միայն իբրև զպոռ-
նիկս զապին այնպիսիքն...
և արդ անցանէ քան զամենայն
անօրէնութիւնս չարեաց
առաւելաւ
բանիս չէ հնար ի մէջ բերել
և առաւել կուրացեալ տմպարչտու-
թեամբ ողորդեալ յանասունս ապա-
կանեցան
և թէ ծածուկ ընդ պատրուակաւ
ասացից
և մտուք իմասցուք զպատեղութիւն
զազրացեալ ամստին
զդերնզմանակոզպուտան
երկինք կամ փակին չարաչար և-
րաչտութեամբ, և կամ բանին խտ-
ութեամբ կարկտիւք և կամ հե-
ղեղաւք
և փնտսակար պատուհասք գլծ-
նեայլք] և այլակերպք և պէսպէս
ցաւք ի վերայ մարդկան. զի ի
ծուխ մեղաւորաց թմրին արդարք,
իին և տղայք բազումք յաւուրս
նոյի, և ջրհեղեղն համօրէն զտիե-
ղերս կորոյս: Իին և տղայք ան
զէտք յաւուրս Ղովտայ, և հոս-
եալ անձրեք կայծականց տարած-
եալ տեղացին...
զիս ի բանիցս զոզումն և սառսա-
ռումն(.) ունի

(Շարունակի)

Ե. Ե. Դ.

ՄԱՏԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ

ԱՆՅԱՆՈՒ ՕՐԵՐ . . . Յաշմատեան Դատրէոյի գրական երկերը 1892—1894. Վ. Մալեգեան. Տպ. Փարիզ. Գեղարուեստական Հայ Տպարան, 1927. 16⁰ էջ 192. Դին Ճրանգ. 15.

Գեղապաշտ քանասանդի մը ճաշակով աղուրցած հրատարակութիւն մը: Ա. Չալանեան, յիշելով իր «պատմութեան էն աղուր օրերէն մէկ րանին» կը պատմագրէ ու կը նկարագրէ Կ. Պոլսի մէջ հայ կեանքին այն շրջանը, ուր խումբ մը գաղափարակից երիտասարդներ քով քովի եկած, ժամանցներ մը ստեղծելու են սիրուն եւ հասելի:

Վ. Մալեգեան ինքն ալ, յետադարձ ակնարկով մը, կը փոխադրուի 1892ի Գաղղիայի հայաբոյր միջնորդը եւ կը ջղալեցէ իրենց հաւարայթներուն ներքին կեանքը:

Կ. Պոլսի «փորձանքաւոր» միջավայր մըն է արքեպիսկոպոսի չափահասներուն համար, եւ փորձանք անխուսափելի է մանաւանդ այն երիտասարդներուն, որ մարմնի համոյքին զոհելու համար իրենց մարտը արկունք եւ իրենց հայրենի քաղաք, խելքէն աւելի եռանդ եւ կիրք ունին:

Գաղղիայի գրական երեկոյթը սարքող երիտասարդներու մէջ խելք եւ զգացում միանգամայն կը զործեն, եւ զիրենք կը հաւարեն սալօնի մը մէջ ուր արդէն Գեղեցիկը կը թեւածէ, զգուշով կազմաւորուող գեղատեսչիկ ճաշակները, իրենց գրական, քանասանդական, երաժշտական ձգտումներուն մէջ:

Կ'արժէ որ այսպիսի ժամանցներու վիայող զիրք մը հրատարակուի. կամ թէ այսպիսի զիրք մը նշանակութիւն մը ունի* Կ. Պոլսի հայ գրականութեան տեսակէտէն:

Արդէն տակէ տարրեր զիտակէաւ մը նայուած տեսն* այս սիրուն հատորիկը պիտի կորսնցնէ իր նշանակութիւնը: Ընդհակառակը երբ զիտենք թէ 1892—94, Գաղղիայի գրական երեկոյթները ոգւաւորող երիտասարդներէն ողջ մնացողներ մա՛րդ եղած են, իրենց հետ հասունութեան վերին աստիճաններուն քարճաղքներով* խօսքի, գրչի եւ զիրքի գեղարուեստը, եւ ողջմտութեան զրօշը բարձր բռնած են ազգային զործունէութեան մէջ, ի հարկէ հասունութեան այս ատոր եւ բեղուն հունձքին ու հասոյթին մէջ իրաւունքի բաժին մը ունին Մալեգեանց սալօնին գրական երեկոյթները:

Գրչի եւ մտքի սիրուն խաղերուն քով կենդանացող յուսանկարներ, կ'աւելցընեն հրապոյրը այս հատորիկին:

Ես որ Մալեգեանները ճանչցայ Սամսոնի մէջ, սկսեալ 1897էն, թղթատելով այս գեղատալ էջերը, կ'զգամ թէ ինչպիսի չեքմիկ եւ մտերմիկ շունչ մը ոգւորած է զանոսը:

Այս էջերուն ամէնէն հարագտա իմաստը նոյն ինք Վ. Մալեգեանն է որ կրցած է արտայայտել սաքանի մը տողերու մէջ.

— Ամեն ալ իմաստ կապուած էինք ա-

նեկիւղ սիրով եւ անեղծ խանդով: Մեր կեանքը, անհասական, քնասնական եւ ազգային եռանդով զեռ չամպուած, կ'անցնէր խաղը եւ անայսպիսի մտեմտութեան մը մէջ, զոր կը զարգարէր ցար զրժող անպատ զուարթութիւն մը» (էջ 185):

Մարտը ընկերակցութիւնը երիտասարդներու մէջ* ամէնէն իրական Գեղեցիկութիւն մըն է: Մտքուր ո՛չ միայն ընկերային յարաբերութեան կողմէն, որ ինքնին ամբաբաւակ մըն է երիտասարդական զայթումներու եւ մոլորումներու զէմ, այլ նաեւ առաջ* ազգային ձգտումներով ու ծառայութիւններով:

Մեր ազգային կեանքը, այսօր արատաւորուած անհաստատի հայաժանրի մը տուայտումներէն, այդ հայաժանրներէն ճողոպրողներու ուսերուն վրայ կապարի պէս ծանրացուցած է պատասխանաբաւութիւններն ու հոգերը, մանաւանդ մեր զյուրեան պայքարին հոգերը: Ո՛րչափ պէտք ունինք այսօր ալ «ցար զրժող ա՛յն անպատ զուարթութեան» քով կ'ոգւնորուէր Գաղղիայի գրական երեկոյթներուն մտերմիկ երիտասարդութիւնը:

Կրտսնէր թէ այս հատորիկը բաւական պիտի ճախսէ ինքնին քանի որ մեր գրքը երիտասարդութեան հետ է:

Իսկ հիմա մեր երիտասարդներ ի՛նչպիսի երեկոյթներու մտերմացած են:

Գիտե՛նք այս հարցումին շիտակ պատասխանը:

Վ. ԼԵՆԻՆ Համարածումեան, ԳԻԻՂԱՇԵՆԱՒԷՆ, Գաղղիական Սաղագրական Ռուս. Երկրագրիւն. Տպ. «Տարն», Փարիզ, 1927. 8⁰ էջ 280. պատկերագրող եւ վերջն ալ քարտէս մը, «Մերասիոյ ճրջներ». Հրատ. Կովտունի «Վերաշինաց Միութեան». Մատենաշար Թիւ 1:

1915 ի հայաժանրներուն հեռեւանքներէն մէկը եղաւ մշակումը մասնագրական նոր միւղի մը, որ է այդ հայաժանրներուն պատմութիւնը, բուն թողութեամբ լրուած հայ քաղաքներու եւ զիւղերու տեղագրութիւնը, ազգագրութիւնը ժողովուրդին, եւ այլն:

Հայր ի՛նչ որ կորսնցուց Թիւրքիոյ մէջ, եւ ի՛նչ որ կրեց իր կորուստներուն հետ, այս բոլորին հարագտա մէկ պատմութիւնը գրել եւ վիճակագրութիւնը կազմել, արժէքաւոր աշխատութիւններ են իբր, արժանի անվերապահ գնահատանքի մը եւ քաջալերութեան. այնպէս որ ա՛յս տեսակէտէն ունէ՛ գործ, ի՛նչ ալ եղած ըլլայ տօր ու ծառայող ու ծրագիրը, թանկագին նպաստ մըն է «Թիւրքիոյ» Հայոց ժամանակակից լիակատար Գաղղիական մը, որ անշուշտ գրուելու է օր մը:

Վ. Համարածումեանի ԳԻԻՂԱՇԵՆԱՒԷՆ մէկն է այդ նպատաններէն, սիրուն տպագրութեամբ, շքեղ կողով եւ մեծաշունդ տպագրող, պատմական ազգագրական Ռուս. Երկրագրիւն:

Բայց երբ կը կարգաւ գիրքը, կ'զգաս թէ պատ-
րանքի մէջ ես պատմութիւն, ազգագրութիւն ու
սոցիալականութիւն խոշոր բառերը պահեցած են
գործին մէջ. թէ եւ Վ. Համարժեցման իր երկու
խօսքին մէջ, **Գիւղացիութեան** ծակաւոր գրաւման
այդ խոշոր բառերուն հարկադրած պահանջը կեր-
պով մը ուզած է չարտարել՝ յայտարարելով թէ
շեմերկայ աշխատութիւնը համեմատ փորձ մըն է Սե-
րաստիոյ նահանգի եւ, ժամանորակէս, Հաֆիզ
զաւառակի բազմազար հողագործ հայտնեան քն-
կերային, հետարակական, անտեսական եւ ազգա-
գրական կեանքի ուսումնասիրութեան (էջ Բ-Գ)։

Պէտք է խոստովանել որ այս բոլոր նիւթերն ալ
շօշափուած են, եւ երանի՜ թէ Վ. Համարժեցման
իր շօշափած նիւթերը նկարագրել պարզապէս, ա-
ռանց միտումի (tendence), եւ առանց խորհրդա-
ծութիւններու, ըլլայ պատմական, ըլլայ փիլիսոփա-
յական եւ քնկերարանական, եւ այսպէս ընելով՝ իր
քննած նպատակ մըն ժամանակակից պատմութեան,
շատ աւելի արժէքաւոր արժիք ներկայանար, իրեն-
մշակելի եւ ուսումնասիրելի նիւթեր, ալ արդէն **Գիւ-
ղացիութեան** քաղաքականութիւնը այս նիւթերու կող-
մէն ունի արժէք մը եւ ոչ թէ զանոնք ներկայացը-
նելու անհասկնալն։

Երանի՜ թէ այսօրիս գիրքը գրողներ պարզա-
պէս իրենց նիւթերը հաւաքելին եւ դասաւորելին զտ-
նենք, իրեն թանկագին ատաղձներ որպէս զի պատ-
մագրութեան եւ ազգագրութեան մէջ ձեռնմշակներ օգ-
տուէին ատոնցմէ, բուն պատմութիւնը զրելու հա-
մար. մինչ իսկ խորհրդածութիւններ եւ միտումնա-
ւոր ստեղծանքներ կ'սպաննեն այդ նիւթերը։

Պատմական նիւթեր մշակելու համար երկրոր-
դական աղբիւրներ բռնական չեն։ Զոր օրինակ Սե-
րաստիոյ պատմութեան մէջ՝ զուխը շատ ճշգիւմ է։
Համարժեցման նոյն իսկ ծանօթ Զ. Անդրէասեան
Գերապալաճի **Պատմութիւն** տակնաւոր խաղա-
ղիւն **Սերաստիոյ** եւայն, անուն գործին (Տպ. Վե-
նետիկ, 1911), որ թէ եւ բանարարութիւն մըն է եւ
միանգամայն ոչ անկողմնակալ գործ մը, բայց պատ-
մական նիւթերու կողմէն մեծապէս կրնար օգտա-
կար ըլլալ Համարժեցմանի, իսկ ազգագրական նիւ-
թերը մշակելու համար կ'արժէր հետեւիլ Բրոքի. Գ.
Խոյսեանի ծրագրին։

Գիւղացիութեան լեզուն ուսուցիկ է գիրքին
ա՛յն մասերուն եւ հատումներուն մէջ, ուր խոր-
հրդածութիւններ կան, յիշատիական-կուսակցա-
կան ճրարարակագրութեան ոճով ու շեշտով, որոնք
հաստատարակալ եղած են այլ եւս։ Վիճակագրական
ու նկարագրական մասերուն մէջ պարզ է հայերէնը։

Պատմական անճշգումութիւններ եւ հակասութիւն-
ներ ալ ի՞նչ չեն այս հատորին մէջ. բայց հակառակ
ասոնց, անգամ մըն ալ բռնք թէ **Գիւղացիութեան**
արժէք մ'ունեցող աշխատութիւն մըն է իր բովան-
դակած տեղագրական, կենսագրական, վիճակագրա-
կան, եւայն նիւթերուն համար։

Բ. Ե.

ՊԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱՐՈՂԻԿՈՍՆԵՐԸ

Ե.

ՅՈՎ. ՀԱՆՆԵՍ Բ. ԹԼԿՈՒՐԱՆՅԻ

1489 ՅԵՐ. 26 ԵԸ. — № 1525

Թիւուրանցին ծանօթ է իրրեւ տաղասաց
բանաստեղծ։ Իր տաղերը սիրուած են ժողովուր-
դի կողմէն եւ շատ տարածուած։ Հետեւաբար
Թիւուրանցին մինչեւ հիմայ ալ ուսումնասիրուած
է իրրեւ Բանաստեղծ քան թէ իրրեւ Կարողիկոս։
Բանաստեղծ Թիւուրանցին ալ, սակայն, ճիշդ չէ
բնութեամբ գինքն ուսումնասիրողներու կողմէն։
Վառելի եղած պնդատուներուն մէջ չափաւո-
րին բոլոր չափազանցութիւններ կան։ Ասկէ զատ,
սմանք Թիւուրանցիի արուեստին մարդկայնու-
թիւնը շփոթած են մարմնաւոր կրթքերու հետ,
եւ այս անհասկնալն, զոր օրինակ, Օրմանեան եւ
Անանիան, մեծ անիրաւութիւն բրած են Թիւ-
ուրանցի բանաստեղծին անմն ու արուեստը
քննադատելու ատեն։

Թիւուրանցին իրրեւ բանաստեղծ ա՛յնքան
գրաւիչ եղած է իր ժողովուրդին եւ գինքն ու-
սումնասիրողներուն աչքին, որ իր կաթողիկո-
սական պատմութիւնը անծանօթ մնացած է։
Մինչ Թիւուրանցին երեսուն վեց տարի վա-
րած է Կիլիկիոյ կաթողիկոսութիւնը, եւ ան-
շուշտ, ողջմտութեան բարբոթին հակառակ է
կարծել թէ այդ երկար տարիներ անգործ ու ա-
պարդին անցած ըլլան։ Իրողութիւնը այն է
սակայն որ Բանաստեղծ - կաթողիկոսը գործունե-
այ հոգեւորական մը եղած է, եւ իր բանաստեղ-
ծի խառնուածքը աւելցուցած է իր հոգեւոր
բարձրագոյն պաշտօնին հմայքը։

Որպէսզի կարենանք Թիւուրանցին պատ-
կերացնել այնպէս ինչպէս որ կը ներկայանայ
ան մեզ իր բանաստեղծութիւններուն եւ իր
պաշտօնավարութեան մէջ, պէտք է ուսումնա-
սիրել իր մագուսը, իր Բանաստեղծութիւնը եւ իր
Կարողիկոսութիւնը։

ԻՐ ՄԱՊԻՍԸ

Յովհաննէս Բ. Կիլիկիոյ իր տաղե-
րուն մէջ ինքզինքը կ'անուանէ Թուրկուրանցի,
Թուրկուրանցի։

Ո՛րք է Թուրկուրան կամ Թուրկուրան, կամ
Թուրկուրան, կամ Թիւրկուրան եւ կամ վերջապէս՝ Թիւ-
կուրան, որ կը յիշուի իրրեւ ան եւ զիլղաւաղաւ։
Մեր մասնագրութեան մէջ Թիւուրանցին ա-
ռաջին անգամ կը հանդիպինք Երեսուն Շնորհա-
լիի ատեն, որ իր եղբոր Գրիգորիոս կաթողիկո-
սի (1113 — 1166) հրամանով դաւանաբանական
թուղթ մը գրեց թի խնդրով ուղարկն աստուածաբան

Առիւծ կոչեցեալ իւլիանի՝ Թլիւրեան տանին։

Այդ Թուղթին սկիզբը գրուած ծանոթութեանէն կը հասկըցուի թէ Թլիւրեան տանը կը գրուէր Միջագետքի Ամայք նահանգին մէջ, ուր հայ ժողովուրդը մը կայ, որուն քահանաները վէճի բռնուած են իրարու հետ կարգ մը կրօնական խնդիրներու մասին, և տեղւոյն իշխանը Առիւծ՝ սեղազիի Հոռնկայ գիւմած է կաթողիկոսին, որպէսզի այդ վիճելի խնդիրներուն նկատմամբ գրէ հարկ եղածը քահանաներուն և զազրեցնէ վէճը։

Միջին դարերուն Միջագետքի մէջ բարդացած հայտնութիւն մը կար, և Թուղթեան մէկն էր Միջագետքի հայաբնակ վայրերէն, ուր ծնած է մեր բանաստեղծ կաթողիկոսը։ 1388 (ՊԼԷ)ին Ստեփանոս Երեց՝ երկնաստան նամակեցեալ կտակը կը գրէ՝ արքայէն զի զաւարտաբար Թուղթեանիս յԱստուածածին տալիս տաճարիս» (Տաւեան Յուլիան, էջ 413)։ Ժէյրդ գրաւուն մէջ կը յիշուին նոյն տեղէն ուրիշ երկու եկեղեցականներ, «Թուղթեանցի Նիկիոյ աշակերտն Կրպօ Թուղթեան», որոնց առաջինը, Թլիւրեանցի Նիկիոյայտ Վրդ., 1657ին փոխանորդն է Գ. Պալիս պատրիարք Բերթապի Թովմասին (Չափ. Գ. 672. և երեմիա Չէլեպի. հրարկ. Տէր. Թարգման, էջ 51 և 382)։

Հայ աշխարհադիւրներ Թուղթեանը կը նշանակեն Յորի հայրենիք Աւսիսի հետ (Ալիւսան. Քղիկ. Անիւս. էջ 565)։

Ըստ Կ. Կոստանեանցի Թուղթեանը պրոտեստանտ է Հայոց Միջագետքում Տիարքէթի կամ Ամիգ քաղաքից դէպի հարաւ» (Յով. Թլիւրեանցի իւլիան իւր Տաղեր, էջ 5)։ Ըստ Չօպանեանի Թէյ-Քալիւսն է Թուղթեան, փոքրիկ քաղաք մը, Վլիւսան-Շէնիի մօտ, «Հայկական Միջագետքի շրջանակին մէջ (La Roseiraie d'Arménie Tome Second, p. 153)։

Բայց Չաւէն Սրբազան, ըստ ինձ, թէ ինքն ստուգած է Սեբեկի հայ քահանային որ այժմ Թլիւրեան անուն գիւղ մը կայ Սեբեկի հարաւային կողմը, Վլիւսան-Շէնիի մօտ, 20-25 տուն բնակչութեամբ, որ թիւրք են՝ արար տարաբոյ։ Այս քահանան անձամբ դացած է Թուղթեան գիւղը։

Միջագետքի հայաբնակ քաղաքներուն հայտնութիւնը բնաջինջ եղած է բոլորովին, ինչպէս նաև երկրասի Միջագետքեան հովիտը, Հոռնկայէն մինչև ձորապոլուս, ուր Քեսոթայի և Կարկառի պէս նշանաւոր հայաբնակ քաղաքներ կային։ Հայտնութիւնը միայն 1915 չէ որ տեղահան ու տարագիր եղած է իր բոյնէն . . .

Պիտի բնէնը վերջապէս թէ մեր բանաստեղծ կաթողիկոսին ծնողափայրը, Թլիւրեան, հայաբնակ չէն տեղ մը եղած է Միջագետքի մէջ։ Այնքան գէշ աւերուած են այդ տեղեր որ հայութիւնը յիշեցնող թիւ բան թողուած է ևս կամ բոլորովին ջնջուած է։

Այստեղ, Երուսաղէմ, Ս. Յակոբի շրջափակին մէջ, Ս. Թորոս եկեղեցւոյն աւանդատունը, որ միաստուեր մատուռ մըն է նուիրուած Ս. Կա-

րպետի, սպիտակ մարմարէ խաչքար մը կայ հիւսիսային պատին վրայ թաղուած, որուն յիշատակագրութեան համեմատ Թլիւրեանցիին հարանունն է Ղուկաս, իսկ մեծ մօր անունը Տիլլ (Տալիլ ?)։ Յիշատակագրութեան մնացած մեծ մասը զմարտարար այնպիսի սղագրութեամբ քանդակուած է որ անկարելի եղաւ քակել։ Այս թէ ոչ պիտի գիտնայինք իր ծնողաց և պարագաներուն անունները լման։

Տրդատ Վրդ. Պալեան հազիւ կըցած է կարգաւ այս խաչքարի գիրերուն առաջին երեք տառերը, այն ալ ոչ-անսխալ (Նկրդ. Ս. Մեղմի. Տղ. Կ. Պալա, 1892, էջ 123-124)։

Խաչքարի չափն է 62.5 × 31.5 ս. մ., որու վերին մասը խաչ մը քանդակուած է, իսկ վարի մասին վրայ, 28.5 × 31.5, գրուածքը։

Խաչքարը այնպէս մը թաղուած էր պատին վրայ որ եղբրքները դանի տակ էին մնացած, խափանելով գիրերը։ Մենք խաչքարին եղբրքները մաքրագործեցինք, և կարելի եղած չէզրուսութեամբ ընդօրինակեցինք հետեւելը։

Թ.Վ.	✠	✠ ✠ ✠	չնկուած
	✠		
ՅԻՆ	Է+	ԽԶ	ՅՈՂԱՆ+ԷՍ ԿԱՐ
ՈՒՂԻՍՈՒՍԻՆ		ԹԻՂԻՍՈՒՐԱՅՈՒՆ	
ԵԻ	ՄԵՍԻՂԱՅԵՆ	ՂՈՒԿԱՍԻՆ	ԵԻ
[]	ՆԵՐՆ	ՄԵՆ	ՄԱՐԿԵՆ ՏԻՒԼ ԵՊ
ԱԿՆ	ԵՍԷ	ԹԱՍՄԵՆ	ՍԻՍԵՆ
ԵՆԵՐՆ	ՄԱՐԿԵՆ	ՍԱՐԿԵՆ	ՈՒՂԵ
ՄԵՆ	ՍՏԵՆ	ԵՂԵՆ	ՔԱՆԵՆ
ՎՆ	ՅԻՆԵՍԷԷ	Ի ՏՐ	ՓՆՄԵՆ

Խաչքարն չառ փաստուած է, և այս պատճառաւ կտրուած է աջ անկիւնն ալ և կտրուած է թուականը կամ ջնջուած։

Թլիւրեանցին կարգ մը աշուղներու պէս անուս, բնածին տաղանդ մըն է, եթէ ոչ՝ ուսեալ բանաստեղծ մը։ — Ուսեալ բանաստեղծ մըն է անշուշտ, բնածին տաղանդով. և ասիկա յայտնի է իր արուեստէն ու իր լեզուէն։ Պիտի ըսենք նոյն իսկ թէ փրիստփայլ-բանաստեղծ մըն է։ Շատ լաւ թափանցած է մարդկային հոգեբանութեան շատ լաւ կը գիտէ և կը նկարագրէ բնութիւնն ալ։ Շատ լաւ իւրացուցած է նաև Սուրբգիրքը, իր ժամանակին բմբռնութեամբ և գիտութեամբ։ Թլիւրեանցիի հայերէնը հիմնային է պարզապէս։ Ուսեալ, զեղեցիկապէս, հաշակի տէր բանաստեղծ մը միայն կրնայ տալ բառերուն այնպիսի իմաստներ, և զարմուածներ, որոնք լեզուին արտայայտութիւնը ծաղիկներու պէս կը պնեն ու կը պերճանեն, երանգներու պէս պիտու-

վեամբ և կենդանութեան ճատագոյնթումներով:

Թվութեանցին իր է՝ ման տալին մէջ՝ կ'աղ-
նարկէ իր իմաստուն անձի արժէքին:

— Ի՞նչ շան է իմաստութիւն.

Բան զգէ՛ս աղբս մեռայ էս:

Իրեն զրեթէ՛ մամանակիւն են Մզրտիչ
նազաշ, Տիգրանակերտի նշանաւոր արքայ-
պետը, նոյնպէս տաղասաց, և Ալթմամարի կաթո-
ղիկոսը Գրիգորիս, այս ալ նոյն արուեստէն, եր-
կուքն ալ ուսեալ բանաստեղծներ. քայքայ աստեղ
և ոչ մէկը կը հասնի թվութեանցին՝ արուես-
տի և ւիշուքի ինքնատարութեան կողմէն:

Ինձ շատ հաւանական կը թուի որ Թվութե-
անցին իր երկասարգութեան մէջ իսկ նուիր-
ուած է կրօնաւորական կեանքի, այն ալ Մշտյ
Ս. Կարապետ վանքին մէջ:

Իր Աշեղ է քու տաղին մէջ՝ կ'ըսէ՝ Թվութե-
անցին:

— Ասա՛ զրան Բովնանէս.

Է՛ր կու խնայես.

Դու Սուրբ Կարապետի

ճարճ ու ծագան էս:

Սուրբ Կարապետ,

Շուք կու խնայեմ զեղ,

Հասողն և զլսողն

Ի Զարէն փրկես:

Կոստանեանց հիմնուելով այս առիթու վը-
րայէ՛ կ'ըսէ.

— Վեանդութեամբ հասել է մեզ այն գա-
ղափարը թէ ՎՄԷ Սուլթան մարտաւարութեամբ
Կարապետը հաստատի իրեն ազաւանդներին, ի-
րեն ուխտաւորներին, պարզեւում է զանազան
ձիւրքեր, ինչպէս են նուազերը՝ երգելը, լարի վե-
րայ խաղարը, հայնի նոքա, որոնք իրենց եօթ-
նամեայ պահնդողութիւնից և իրենց ուխտը
որոշութեամբ կատարելուց յետոյ հասնում են ի-
րենց բաղձանքին, իրենց համարում են ծառայ
և ճորտ Ս. Կարապետի. զօքս են զանազան ա-
շուղները, բմբաւարները, լարախաղացները,
հայնի Արդիս՝ ք Յովնանէս Թվութեանցին ա՛յդ
իմաստով է խօսում իւր մասին, թէ նա նուիր-
ուած է եղել Ս. Կարապետի անունը կրող մեծ
վանքի, չենք կարող որոշել. Սահայն նորա եր-
գերի մեծ մասի ներքին բովանդակութիւնից
կարելի է մակարերել, որ նա առաջին իմաստով
է իրեն անուանել ՎՄԷ աւայ և ճորտ Ս. Կարապե-
տի» (Յով. Թվութեանցի և խլ Տաղեր, էջ 7):

Առանց վարանումի կարելի է բռն թէ Թվ-
ութեանցին Մշտ. Ս. Կարապետին կ'անարկէ. և
մենք տարբերելով Կոստանեանցին պիտի բռնք
մեծ հաւանականութեամբ թէ Թվութեանցին Մշտ.
Ս. Կարապետի միաբան է. հո՛ն պատրաստուած
է հոգեւորական կեանքի, և հո՛ն սկսած է տաղել
և երգել, Հայաստան աշխարհի նշանաւոր Սուր-
բին, Յովնանէս Կարապետին պաշտպանութեան
տակ: Եւ ինչպէս կ'երևի իր Տաղերէն, Թվութե-
անցին բնածին տաղանդ մը եղած է ո՛չ միայն
իրեւ տաղասաց, անշուշտ նաեւ երգահանը իր
տաղերուն, այլ նաեւ իրեւ բմբաւոր աշխար-

հարար զրեւու պէտքը: Այսքան յաջողութեան
հրաշքով չէ՛ որ պիտի իրագործուէր տաղանդա-
ւոր Թվութեանցին վրայ, այլ կանոնաւոր աշ-
խատութեամբ և ուսումով:

Մենք իրականութեան հակառակ կը գրո-
նենք Կոստանեանցի այն կարծիքը թէ Թվութե-
անցին աշխարհիկ ու ամուսնացեալ անձ մը ե-
ղած ըլլայ և յետոյ՝ շուշտակ կրօնաւոր: Զրի
կարծիք մըն է տարկաւ որովհետեւ Թվութեանցի
տաղերուն մէջ ունէ ակնարկ չկայ այս մասին:
Կոստանեանցի իր այս կարծիքը կը հիմնէ այն իրո-
ղութեան վրայ թէ Թվութեանցի տաղերուն մէջ
գեղեցիկ տեւք շատ նշանութեամբ և մանրամաս-
նութեամբ նկարագրուած է, և կը հետեւնէ թէ
տարկաւ բնականական կեանքի մը հետեւանք կրնայ
ըլլայ միայն (էջ 15): Սրմանեան, Կոստանեանցի
կարծիքին հաւանելէ ետք, քայլ մըն ալ յա-
ռաջ կ'երթայ ըսելով. «Պիտի աւելցնենք ևս թէ
երկասարգութեան սիրոյ և զուարճութեան նը-
սիրելէ ետքը յանկարծական զէպքի մը առջև
փոփոխուած և եկեղեցւոյ նուիրուած պիտի ըլ-
լայ» (Ազգայն. էջ 221): Անհիմն ենթադրու-
թիւն մըն է այս ալ իսկ Մ. Յ. Անանիկեան
այնպիսի կարծիք մը յայտնած է Թվութեանցի
մասին, որ հակառակ է ողջմտութեան և բնա-
զատական անաշուշտութեան: «Այս բանաստեղծը,
կ'ըսէ Անանիկեան, սէր կ'երգէ և գեղեցիկը կը
զրուատէ՝ սիրահարի մը բոլոր ջերմութեամբ և
նսխութեամբ: Բայց իրեն անխուսափելի քրիս-
տոնական պարտականութիւնը կը համարի իր
ընթերցաններուն աշխարհիկ ազգեցումիւնը ու
չնշանել իր վերջին տողերուն մէջ: Զարանճի
կեղծաւոր մըն է այս մարդը թէ հոգեւոր և թէ
մարմնական կեանքերու անյաղթելի երկուսիս-
նէն տանջուող բարեպաշտ աշուղ մը. թող ըն-
թերցողը տայ իր լիճոր» (Կոնկրետ. 1923, էջ 96-
70): Անանիկեան իր անիրաւ լիճոր արձակելէ
ետքը, իր ընթերցողը ազատ կը թողու իր ու-
ղած լիճոր տալու:

Իսկ մեր ուսումնասիրութեան արդիւնքը այն
է որ Թվութեանցին ո՛չ շուշտակ մըն է Կոստան-
եանցի կարծածին պէս, ո՛չ իր երկասարգութեա-
նը սիրոյ և զուարճութեան նուիրած մէկն է, Ու-
մանեանի ենթադրածին պէս, ո՛չ ալ «շարանճի
կեղծաւոր մը», Անանիկեանի երեւակայածին պէս:

Թվութեանցին, միայն Կոստանեանցի հրատա-
րակած Տաղերուն մէջ այնպիսի տաղեր ունի, ու-
րոնք կ'ազդեցնեն թէ ինքն կրօնաւոր մըն է,
և այդ կրօնաւորական կեանքին մէջ է որ երկ-
նած ու տեղծած է հետեւեալ պատկերները.

Գնեայ բաճառ տաղէն.

— Մարդ որ սիրոյ կու հանդիպի,

նա քան զկրակ կու լինի վառ.

Այլ ոչ աղօթք ի միտ կուղայ,

Ոչ Յայնմաւոր և ոչ ալ ճառ:

Աւել նման տաղէն.

— Դուք օրինակ ես աղէկուն.

Ձեզ սիրէ Աստուծ եւ մարդ.

Հաբեղանայն եւ որդայն,
Քանամայնց ակամակու գորդ,
Զմեակեցին իւրն սանխ,
Որ կացեւ է զօրն անառաւ:
Բոլոր անձամբդ սուրբ անարատ,
Եւ կու գրեմ գիւս քեզ մատաղ:
Ու քեզ ծառայ ու քեզ զէքաթ:
Բայց ասեմ, ճարակ չկայ:
Մահու մեղաց ներքեւ եմ ես,
Հայրմ քեզ, հայրմ ի նա:
Որ ի հողոյ սակցմեր գրեզ:
Խե Յոխանէն Թուրքաւանցի
Զօրն ի բուն ընդ այլ կ'ասեա,
Զմարդն ի կրակ կու ձգեա,
Դառնաս, շուս չուր, ւանցունես:

Լոյս երեսաց տաղէն.

— Հարիւր տարւոյ հարեղանին,
Որ ճերմակն է դարձեր զեղին,
Կորէ զհօտարի պատարագին
Որ քեզ ուզէ առջեւ խաշին:

Պու զաւանայն տաղէն.

— Սէրն կու տանի զամօթն երեսէն,
Ի հարեղանէն և ի վարդապետէն.
Երէջ, սարկաւազ կու ձգէ ի կարգէն,
Տանի զխելքն ի գլխուն, զամօթն երեսէն.
Անէ մալամաթ, հանէ արեւէն.
Սիրով մի՛ սպանաներ
Ճէլլատ էֆէնտի:

Եւ զձեզ սեւայ տաղէն.

— Թէ վարդապետն զձեզ տեսնու,
Մոռնայ զուսումն ու շատ գրուեր,
Ամէն անձամբ ի դոզ ելնու,
Անցնի ամառն ու ձմեռունը:

Քեզ հոգեւոր խոս մի սաւ տաղէն.

— Պօղոս առ մեզ կու հրամայէ,
Թ'արեւելցութիւնն խիտ չար է:

Վասն սուս սիրելեաց, Ի վերայ մանուան, Թէ մտնն չէ տաղերը բոլորովին հոգեարական ու բարոյագիտական են: Եւ իր տաղերուն այս ներքին փաստերը ցոյց կուտան թէ Թլկուրանցին նոյն իսկ իր ամենէն կրակոտ սիրոյ երգերը գրած ատեն վեղարաւոր մըն էր, և ոչ թէ աշխարհիկ դրօսանքներու մատնուած մը կամ շուշուտակ մը: Շատ շատ, բանաւոր է բոկ թէ իր ամենէն աւելի հոյանի և համարձակ համարուած տաղերը գրած ու երգած է իր երկտեսարգութեան տարիներուն:

Թլկուրանցին իրատես մարդ մըն է. կեղծիք չունի, պարտութիւն չի սիրեր: Մարդը և մարդկային բաները լա՛ւ գիտող մըն է, և իր երկտեսարգութենէն մինչեւ իր կաթողիկոսութիւնը կուսակրօն հոգեարական մըն է, տաք խառնուածքով: Կը նկարագրէ իր զգացումները, իր կիրքերը և կը հակակշռէ զանոնք բարոյական պարտաւորութեան մը զուարթ գիտակցութեամբ, և զանոնք կը հանէ անոնցմէ բոլոր անոնց, աշխարհական թէ եկեղեցական, աշխարհիկ վաշխներուն ու հանցանքներուն չափազանցութիւն:

Ներէն և վտանգներէն զգուշացնելու համար զանաւոր:

Ի վերայ մանուան տաղէն.

— Ի վաղամայ մինչեւ այսօր,
Շուշու կենդանի դոք չէ թողած,
Գիտեմ չլսեա խրատաւ գրոց,
Մեղաւորաց թ' ինչ կայ պահած:

Թլկուրանցիին սիրոյ երգերուն հոյանի և համարձակ պատկերները հասկնալու համար պէտք է աչքի առջեւ բերել Սուրբգրոց երգերոցը, երբայական բանաստեղծութեան ամենէն սիրաբան (erotique) ճաղը: Երգերոցը տառապէս ամենէն իրապաշտիկ պատկերն է յանձին կնոջ մարմնաւորութեամբ սիրոյն: Բայց այդ հոյանի երգերը երգերուն՝ սեմիօլիք քնարերգութիւն մըն է, նուիրագործութեամբ քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ: Երգերոցը իր այդ խորհրդաւոր հանդամանքով երգն է մաքուր սիրոյ, բռնեք պղատունկան սիրոյ, և Թլկուրանցին ներշնչուած է երգերգուցէն իր բոլոր համարձակութիւնները կը պարտի ատօր, և ատօր կոթնելով է որ ինքն ալ իր զմայլելի հալերէնով նուագեր է աշխարհիկ կեանքին երգերոցը հայ ժողովուրդին մէջ, այնքան գրաւիչ ոճով և այնքան ժողովրդական ոգեւով, բոլոր այն տաղասաց—բանաստեղծներուն պէս, որոնք ժամանակակից են իրեն և որոնց լուսաշող կանաւոր կը փայլի իրմէ յառաջ և իրմէ ետքը, աշխարհաբար գրականութեան պատմութեան հորիզոնին վրայ:

Մենք կը հասկնանք որ աշխարհիկ մարմնիկ գրօտանքներուն նուիրուած Սոստանուս մը (ՅԱ-430) օր մը կընայ փոխուիլ և կընայ ամենէն հոգեխօս մատենագիրը և աստուածաբանն ու սուրբը զառնալ արեւմտեան եկեղեցւոյն: Մենք կը հաւատանք որ մարդը մա՛րդ է կեանքի բոլոր հանգրուաններուն վրայ, բայց չենք հաւատար ամենէն որ հայ ժողովուրդը այնքան անբարոյացած նկատուի և չայց. եկեղեցին այնքան ինկած համարուի որ մարմնի կիրքերուն և ցանկութիւններուն մէջ թաթախուած մէկը, թող ըլլայ ան նոյն իսկ իր ժամանակին ամենէն տաղանդաւոր բանաստեղծը, բերեն և կաթողիկոսական արժանաբարձացնեն: Նոյն իսկ սա մեր պատմութեան ժամանակներուն մէջ այս ազգը նարպէշի պէս բանաստեղծ մը կ'Պոլսի պատրիարք չըլլաւ. հակառակ անոր ուրիշ շատ մը չլնաղ յատկութիւններով և առաւելութիւններով օժտուած ըլլալուն, և Ալեքեան Խորէնը նախազանց նարպէշ Խորէնին:

Ինչպէս կարգ մը ուրիշ բանաստեղծներուն, նոյնպէս Թլկուրանցիին համար ցեղաբուստ մըն է բանաստեղծական սիրոյ պատկերները գծել և բարոյականներ հանել անոնցմէ: Թլկուրանցին Աստուածամիկն ալ երգած է, Արաշագործութիւնն ալ սկսած է երգել, բայց չէ կրցած աւարտել: Եւ իր արուեստին արուեստը փայլեցնելու համար իր ճաղերը գրած է երեք լեզուով, հայե-

բէն, Թիւրքերէն և պարսկերէն. զոս բիւրքերէն տաղեր ալ գրած է Թիւրքանցիին:

Իր արուեստին վրայ կը խօսինք յաջորդ հաստատմին մէջ, երբ զայ կարգը բանաստեղծ Թիւրքանցիին:

Հոս բաւական է, իբրեւ մէկ կողմէ իր կեանքին, ինչ որ ըսինք իր կրօնաւորութեան վրայ, իբրեւ միտքան Մշտլ Ս. կարապետ վանքին: Չենք գիտեր թէ կաթողիկոսութենէ յառաջ առաջնորդական պաշտօն ալ վարած է. — շատ հաւանական է ասիկա, և մենք կը կարծենք թէ Յովհաննէս Բ, ո՛չ միայն բնիկ Թիւրքանցի է, այլ նաև Առաջնորդը կամ Եպիսկոպոսը Թիւրքանի եկեղեցւոյն: այս ենթադրութիւնները կ'ընենք նկատի առնելով իր Տաղերուն վերջաւորութիւնները, որ կը շնչատ Թիւրքանը ըլլալը:

Եւ Յովհաննէս Թուրքանցի:

Եւր ինքնափառաբանման մըն է բանաստեղծ և փիլիսոփայ տաղասացի մը համար, որ աշխարհի բոլոր ունայնութիւնները կ'երգէ ու կը գեղեցկացնէ դանտը, անգամ մըն ալ շնչատնք, պարզապէս բարոյական դասեր հանելու համար ատենցմէ իր Տաղերը սիրողներուն:

Թիւրքանցին երկարակեաց մը եղած է, և

խնամքով կ'ուզենք գիտել տալ թէ ծարմնի հանգիստներուն մէջ հալած մաշած անձի մը համար բնախօսապէս անհնարաւորութիւն մըն ութսունէ աւելի տարիներու գործունեայ կեանք մը ապրել:

Թիւրքանցին «Է՛ ման, Բանի՛» գեղյիւնեմ տալը կը վերջացնէ սա խօսքերով:

— Յովհաննէս Թուրքանցի,

Չուր կ'ասես, զայլ որ խրատես:

Եօրամտուն սարի լցեր

Ի մեղաց մէջն ևս կացեր:

Թուրքանցին վախճանեցաւ կամ 1524ին վերջը և կամ 1525ին սկիզբը. պահ մը ենթադրելով որ այդ տաղերը գրած ըլլայ 1525ին, այն ատեն ձնած պիտի ըլլայ 1525—70=1455ին: Իր կաթողիկոսութեան տարին է 1489 Յնթ. 26, և այդ կը նշանակէ թէ կաթողիկոս եղած պիտի ըլլայ 34 տարեկանին, (1489—1455=34) ինչ որ հաւանական չի թուիր մեզ. առնուազն 45 կամ 50 տարեկան պէտք է ենթադրել կաթողիկոսութեան կոչումը ատեն. այս հաշուով՝ Թուրքանցին վախճանած պիտի ըսենք 80—85 տարեկան, որուն 36ր նուիրեց Վիլիկոյ աթոռին ծառայութեան, ինչպէս որ պիտի տեսնենք:

(Շարունակելի)

Բ. Ե.

ՆՇԽԱՐՔ ՆԱԽՆԵԱՑ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Ս. ԵՓՐԵՍԻ ԱՍՈՐԻՈՑ

ՎԵՇՏԱՍԱՆ ԱՍԱՑՈՒԹԻՔ ՎԱՍՆ ՆԿՈՍԴԻԵԱՅ ՔԱՂԱՔԻՆ

Ինքն ճարտարութիւնն ուսուցանելոց է զտուգ միջոյ: Զի մի մի ճարտարութիւն, իբրեւ զարինա՛հ հարազատութեանն է: Մի գրադումն բազմաց, իբրեւ զտո՛հմ միջոյ է: Եւ աւարտք ի ձեռն դասու, իբրեւ զազգէ՛ կապեալ լինին: Եւ լուծ միտքան բաժանելոց, մի՛ հարթընթացս⁽¹⁾ ուսուցանէ: Լացցին երախանք զերախանս, զի խափանեա՛ց մահ զտունս նոցա: Ո՛չ ուզին սեղանք նոցա առաջի իւրեանց ի բազմականս: Ո՛չ լինին պսակք պըսակք մանկտի զսեղանովք նոցա: Դատք թաղողք միմեանց, թաղեցա՛ն առանց թաղաւզաց⁽²⁾: Եղեւ նոցա բարկութիւն թաղաւզ,

և ելլից գտեղի բազմաց: Փոխան ճշոյ կանանց, բարբառեցա՛ն և ճչեցին սրահք: Անկա՛ն որմք ի վերայ աչաց: Փոխանակ⁽¹⁾ սպասելոյ ձեռաց, անկան յարկք և ընդ հանդերձից ծածկեցին զմերկութիւն մեռելոց: Զկեանս նոցա և զբմահս իւրեանց պաշտեցին յարկք նոցա: Ծածկեցին զթըշնամանս մերկաց, և զառականս մեռելոց: Զգոտացուցին զմերկութիւն կենդանեաց, ցածուցին զմեռելութիւն մեռելոց ծածկեցին: Որդիք նոյի ծածկեցին զհա՛յրն իւրեանց, և զյարկքն ա՛յն զրնակիչս իւրեանց: Արժա՛ն է երախանաց որ բազմեալն են, յիշիլ զերախանն որ կորեանն: Մտցէ փոքր մի տրտմութիւն, սաստեղէ յարեցութիւն: Լացցէ՛ մաճակալ զլը՛նկեր

(1) Տոր բառ, որ չի՞ք ի բառգիրս:

(2) Թ. ունէր՝ բաղդաց, զոր ուզող՝ սքռողիկ յաւելլով աւ ի վերայ ձողիմ:

(1) Թ. ունէր՝ փոխան, յոր յաւելու ուղղիւն՝ ալ:

իւր, եւ մշակ զգործակից իւր: Եղիցի խորհուրդ նոցա երկիր, ժողովեցին ի նմանէ զարմարաւ: Ապամ մաճակալ առաջին եղ լուծ ծննդոց⁽¹⁾ իւրոց: Ելո՛յժ մահ ի լծոյ անտի զորդիս աղամայ իրբեւ զաղամ: Դաղարեցին վաստակեալք ի վաստակոց, եւ տկարք յաշխատութենէ: Զընթացս այն առանց թուոյ, զաղարեցոյց մի հրաման: Լացցեն տգէտք զտգէտս, եւ միամիտք զ[ը]նկերս իւրեանց: Աւրէն է անմեղութեան, զի լացցէ՛ զանմեղութիւն: Լացցեն խորապէտք զխորապէտս, եւ հանճարեղք զմաստունս, զի լուսաց ի գծոխս ուսումն, եւ խափանեցաւ անդ ի մաստութիւն: Յաղթեցին ի մաստունք աղբերաց, զի խառնուն էին բղխմունք իւրեանց: Հատու ի գծոխս ի մաստութիւն նոցա, զաղարեալ եւ հաւատարեալ են ընդ տգէտս: Աւրէն է ընտրողութեան, զի լացցէ՛ զմաստութիւն: Տրտմեցի զատուոր վասն ընկերի իւրոյ, եւ իշխան վասն զուգակցի իւրոյ, զի թափուր եղեն դրունք իւրեանց, եւ կորեան յանկարծ կարգք նոցա: Աւրէն է զլխատութեան, զի լացցէ՛ զպետութիւն: Լացցեն եւ մեծատունք զմեծատունս զ[ը]նկերս⁽²⁾ իւրեանց, զի ի միասին մօին ի գծոխս ընչիւք եւ որդւո՛վք իւրեանց: Յանկողինս նոցա կակուղք, եւ ի մարմինս նոցա սպիտակք: Որ զգեցեալ էին փափուկս, ահա զգեցեալ են կարկառ մե՛ծ: Աւրէն է եւ իշխանաց, զի զգասցին վասն իշխանաց: Մխթարեցին եւ աղքատք ի վերայ աղքատաց ընկերաց իւրեանց, զի ի միասին մըտին ի գծոխս ընդ թաղաւորս եւ ընդ որդիս թաղաւորաց: Յաճախեցէ ծառայից մխթար, ծառայակցաւք ընկերաւք իւրեանց, զի ազատեցան յանկարծ առանց ապտակի եւ առանց դրոյ, Լացցեն անմեղք զանմեղս, զի ընդ մտանել նոցա եղեւ է՛լ իւրեանց: Ընդ ելանել յարգանգէ, եղեւ մուտ նոցա ի հոգ: Մեռան անմեղք ի զոյրոցս, հաւտք հաւտք իջին ի գծոխս: Ելանէին միշտ եւ գային, ճարակէին զուսումն եւ մշտանէին: Յայնմ աւուր մեծի աղետից, իկն է՛լ յաւիտենից: Ոչ ետես մայր զսիրելի իւր, եւ ոչ կարճադաւակ⁽³⁾ զմիամուր իւր, Ամենայն ոք

ուր եւ զիպեցաւ, անգստին եմուտ ի զբժարս: Լացցէ հարսն զ[ը]նկեր իւր, զի ընդ սկզբա՛նն եղեւ կատարումն իւր: Պաշտեաց առադատս նորա զերկոսեան, զի եղեւ առադա՛ստ եւ զերկման: Լացցէ խառնալն զ[ը]նկեր իւր, զի ընդ խառնման իւրեանց մա՛հք նոցա: Կորեան առ յիթք յառթութեան⁽¹⁾, ետուն հատաւտութիւն յաւիտենից: Կողմն զ[ը]նկերն ոչ նենդէ, զի զաղարեցին ի հոգ փոփոխմունք: Երազտան էր անդ մահ, զի զերազա՛նս այն որոտայր: Եմուտ մահ եւ յափըշտակեալ զառաւանակս⁽²⁾, եւ զառաւանդակս⁽³⁾: Լացցէ կոյս զ[ը]նկեր իւր, զի զրկեալ են յերկուց կողմանց: Ոչ ընտրեցին զսրբութիւն, եւ ո՛չ ստացան զամուսնութիւն: Լացցէ ծընեալ զ[ը]նկեր իւր, եւ յղի զզուգակից իւր: Միոյն թաղեալ է մանուկ ի զոգ իւր, եւ միւսոյն սա՛ղմն յորովայնի: Կին ամուլ մխթարեցի ի վերայ ամուլ որ կորեան, զի ոչ հերձան ընտերք⁽⁴⁾ իւրեանց, եւ ոչ ապականեցան մանկունք իւրեանց: Հեղձեալ է մայր եւ առ նմին հեղձեալ եւ ընկեցեալ սիրելիք իւր: Մածկեալ են ամուլ կանայք եւ ընդ նոսին արտմութիւնք իւրեանց: Մի արտմեցի ամուլութիւն, զի ընդ սուգ իւր եւ մխթարութիւն: Ոչ կրէ յորովայնի զամուս, ո՛չ աւնու ի զիրկս իւր զաման: Ո՛չ կայ յաշտեման մահու: Ո՛չ լայ ի դրաց զերկմանին: Իզաց առաւել աւրէն է⁽⁵⁾ լալ զամենեւեան առհասարակ, զի լի՛ են զթովք անձինք իւրեանց, եւ աչք իւրեանց արտասուաւք: Յորժամ մեռուցանեն զընեքին զութս, զեղո՛ւն եւ հեղուն զարտառուս արտաքս: Լացցէ ծերն զ[ը]նկերս իւր, զի ո՛չ պատուեցան ալիք նորա: Եւ եղեւ բարկութիւն նմա թաղաւղ, թաղեաց զնա եւ զթաղաւղս իւր: Աւրէն է եւ ալեւորութեան, զի չարչարեցի՛ ընդ ծերութեան: Լացցէ զուխտ նոցա ուխտս այս մեր, եւ զցածունս⁽⁶⁾ նոցա ցածունքս մեր: Աւրէն է սիրոյ եղբարց, զըշտանալ ընդ

(1) Նոքածե բառ, որ չի՛ր ի բառգիրս:

(2) Բառ անմանօր, քերես = զառեւանակս:

(3) Թերես զառեւանգեալս:

(4) Օր. ունի՛ բնկերք. ուղղիցն դնէ ի լուսանցս՝ ա. բոս այսմ բնքեանի է՛ բնաւերք:

(5) Է յաւելում ուղղիցն, ի վերայ սողիմ եղեալ:

(6) Օր գրէ զցածուն, ուղղիցն յաւելումս:

(1) Օր. գրէ՛ ծնողոց:

(2) Օր. ունի՛ զնկերս:

(3) Նոր բառ:

սուգ անգամաց իւրոց, դարձցի միւսիւթա-
րեացի, զի չոգան իրրեւ զվաճառականս,
յաւգնութիւնս եւ ընդ նոսա աղաւթք որ
առաւել են քան զգանձս: Էին ընդ նոսա
պահք սուրբք, որ լաւ են քան զականս
ազնիւս: Չոգաւ ընդ նոսա միաբանութիւն,
որ զի զմարդարիտ: Չոգաւ ընդ նոսա հա-
ւատ, որ պիտոյ է թաղի արքայութեան:
Չոգաւ ընդ նոսա կուսութիւն, մարդարիտ
պատուական պսակի: Չոգաւ ընդ նոսա
զգաստութիւն, պատմաւածն որ մայելէ
սրբոց: Տրամեսցի սիրով սարկաւազունք,
վասն սարկաւազաց ընկերաց իւրեանց, զի
չոգան ի հանդիպութեան տեղեացն, եւ
մեկնեցան ի ժողովատեղեաց⁽¹⁾: Ար պաշ-
տեցին յերկրի սրբապէս, ժառանգէն ի
բարձունս յիրաւի: Աւրէն է այս սիրե-
լեաց, զի յիշեսցեն զանդամս իւրեանց,
Յիշեսցեն եւ երիցունք զծննս պատուա-
կանս ընկերս իւրեանց, որ իրբեւ զպսակ
լինայ⁽²⁾: Էին ժողովրդեանն որ ննջեաց ի
տապնապի: Եղիցի պաշտան այս մեր,
հայելի՛ այնմ պաշտաման: Յայսմ մատա-
ւոր սրբութեան յիշեսցեն զհեռաւորն:
Յայսմ տաճարի լացցուք զայն, եւ նովա՛ս
ընթացուք առ սա: Յայսմ եղիցի աղա-
չումն⁽³⁾ մեր, եւ նովա՛ւ եղիցի մեր արհա-
ւիրք: Քահանայք միւտ ի սուգ մտցնե, զի
տիրեալք բարկութիւն ի սրբութեան: Վասն
սրբութեան եւ տան սրբութեան, երկիւզ
է բերանոյ եւ խաւով: Եւ թերեւս եւ
բովս իսկ կազմեաց բարձրեալն ժողովր-
դոց իւրոց, զի երեւեսցի սգացեալ այն,
յայնմանէ որում ոչն ցաւի: Այս համարս,
իրբեւ բով քննէ զմիտս լուրեայն գուրա-
խութիւն կամ գորտմութիւն ուրուք նը-
կարէ՛ յերեսս նորա: Ար ընդ այս ոչ վըշ-
տանայ, ո՛չ այնպէս է բնութիւն իւր: Եւ-
րով ինչ վըշտացոյ գնա, եւ տես զի ամե-
նեւին վշտացոյ է: Զի՞նչ մեծ է քան
զսրբութիւն, կամ մաքուր քան զտուն
սրբութեան: Երկոքին թշնամանեցան
անդ: Ո՞ր գուարթացուցէ զգէմս իւր, զի
լուեաց ընթերցուած գրոց եւ հաղիղոյք⁽⁴⁾
սաղմոսաց: Զի՞ք ընթերցուածք ի ժողովս
նոցա, եւ ոչ սաղմոսք ի տաւնս նոցա:

Հատաւ կարգ ընթերցողաց, զպիւր զընկեր
ոչ իջուցանէ տեղին ուրացողաց: Հերձան
ի նմանէ երկրպագուք: Բեմն որ շինեցին
ի միջի, եղեւ աղբիւր ի միջի: Ընթացան
առ նոս ականջք ծարաւք, եւ արբիւն ի
նմանէ կենդանութիւն: Արբիւն ի նմանէ ու-
սումն, առին ի նմանէն եւ ետուն նմա:
Հատոյց բերան փոխանակ ականջաց, գո-
վութիւն փոխանակ թարգմանութեան:
Երեւանն եւ զգայութիւնք եւ անգամք:
Մի փոխ առնու, եւ միւս հատուցանէ:
Գննին յորժամ առնու զլանայ, բերան
հատուցանէ զպարտս նորա: Ստոյգ է հա-
ւատարմութիւն անգամաց իրբեւ զընտրողաց:
Ի մէջ բերեն զաւգուտ, ի միջոյ հատու-
ցանն զպէտս: Ապականեցան անգ զգա-
լութիւնք, զգայուն ընկերաց ինչ չէ՛ աւ-
գուտ: Այն եւս է ունկան թարգմանութիւն,
եւ ոչ ի բերանոյ գովութիւն: Վայելէ եր-
կատասանիցս այս, սուգ առնուլ վասն ըն-
կերաց իւրոց. զի ի վախճանի իրբեւ տես-
ցեն զընտա, ելցեն ընդ առաջ շնորհ ու-
նելով: Տրամեսցի հովիւ եւ հաւտի իւրոյ: Զի
ի զլուսն խաչին եւ հաւտի իւրոյ⁽¹⁾, եմուտ
ի դրունս դժոխոց: Հովին ի գլուխ հաւտի
իւրոյ, ո՛չ եւս կայ ըստ սովորութեան:
Ո՛չ եւս չողայ[՝] աջ իւր ի վերայ գլխոյ մա-
քեաց իւրոց: Ո՛չ եւս քրքրեն վերջաբինք⁽²⁾
զխաչն այն որպէս սովոր են, զի ճարա-
կեացէ դարաւտ հոգեւոր, զաղաւթս որ ու-
մենեւին ուրախութիւն է: Պէ՛սպէս հա-
մաճարակ էին: Ի սաղմոսից նուա՛գս նը-
ւագս: Եւ ի նուագաց առա՛կս եւ աւրի-
նակս: Եւ թարգմանութեան, գա՛նձս եւ
զիրս: Ո՛չ եւս պիտի հաւտ այն զբերման
որպէս սովոր էր: Զի վարդապետութիւն,
իրբեւ զա՛ղ տային նմա արբանեակք:
Ո՛չ ընթանայ ի տաճար տեառն իւրոյ յա-
փշտակել զբանս յականջս իւր: Յափըշ-
տակել զսրբութիւն ի ձեռս իւր, եւ զղեղն
կենաց ի շրթունս իւր: Բնակաւոր էին անդ
ցածուն կանայք, որոշմամբք եւ ոչ սովո-
րութեամբ, այդուն եւ երեկուն ի յա-
ղաւթս, ի յիշատակս եւ ի տարեկանս:
Համարձաւ թեւ ամենեցուն, ի մի սուրբ

(1) Պակաւ ի բաղկիւս:

(2) Այսպէս յորժանիւս:

(3) Զի ի բաղկիւս:

(4) Յայն է թէ = աղիւս:

(1) Զնաւաւածի՝ «զի ի գլուխ...» մինչեւ «իւ-
րոյ» լուսնու ուղղիցն ի լուսանցան:

(2) Պակաւ ի բաղկիւս:

ժամաստեղ(¹) եղեն բոյնք զերեղմանք նոցունց ի վախճանի, Թոշին յաստղաստն: Խափանեցան ժամք նոցա, եւ լսեցին յանկարծ ընթացք նոցա: Հանդերձեալ է փեսայն մխիթարել զցածունս իւր յարքայութեանն իւրում: Թոշուն յամենայն կողմանց քաղէ կուտ որդւոց իւրոց: Եւ յորժամ երթայ տա սիրելիս իւր, բաշխէ՝ բերան իւր զկերակուր: Եւ այն ուսուցիչ գեղեցիկ իւր բաշխեաց զկենդանութիւն ի զբոց որ լի են կենսաք յաղեցոյց զորդիս իւր ուսմամբ: Ականջք ուստերաց եւ զբուտերաց իւրեանց ի նման բերանոց Թոշնոց: Բանանային քաղցելաբար քաղցր բանից բերանոյ նորա: Բերանք հոգւոյ լսելիք են: Ականջաք առնուն(²) զգարման: Զամբ իւր ուսումն է: Կերակուր իւր բան բերանոց: Բերան շտեմարան է բանից, կերակրէ՝ զտկանջա քաղցեալս: Ո՛չ բանայ ձերն որդւոց իւրոց զշտեմարանս բանից որպէս(³) ստվոր էր: Եղև նոցա հովիւ ի կենդանիս, եղև նոցա ընկեր ի մեռեալս: Վարդապետն աշակերտ ասէր, ի կենդանի կըտակարանաց ժողովեաց զկերակուր կենաց: Զամբեաց բերան իւր ախանջաց, ետես զուստերս եւ զգոստերս իւր թէ իրբեւ զձագս Թոշնոց փափագեն ընդ տուօջ հարց առնուլ ի նմանէ զգարման: Ո՛չ բանայ արծուին զբերան իւր տալ որդւոց զկերակուր: Գլուխն եւ հայրն բազմաց, հեղձեալ եւ ընկեցեալ է ընդ բազումս: Հեղձոյց բարկութեան զորդիս ընդ թեւովք հայրութեան: Ոչ ետ զտեղին աշակերտի, զի եհաւ բարկութիւն զկարդն: Ոչ կացոյց զլուս հաւտի իւրոյ, զի ընդ նմին չոգաւ խաչն իւր: Կարգ ձեռին տեսան մերոյ ոչ հատանի մինչեւ զայ: Կտրեցաւ տակն ի սակաւս, կապեալ է կարդն ի բազումս: Դայ առնու եւ թողու: Եկուլ զհաւտ այն ազահն: Դիմեաց մահ ազահ եւ եկուլ զհովիւ եւ զհաւտ, եւ զարբանեակս: Պահանջէ զխաչն իւր ամենարաւտն(⁴), թքանէ մահ ամենակուլ: Մտանէ եկեղեցի տըրտմեալ յաղին, լի՛ ուրախութեամբք: Վայե-

լէ եւ զլիտոյ հաւտիս մերոյ, վշտանալ վտան ընկերի(⁵) իւրոյ: Լացցէ եկեղեցի այն զքոյր իւր, զի չոգան ի զոգ իւր սիրելիք իւր: Բարկութիւն որ ի վերայ չարաց, հեղձոյց ի ծոց իւր զձագս իւր: Վայելէ եկեղեցւոյ այս թագաւորի, զի լացցէ՝ զհարսըն թագաւորի: Լացցէ քաղաքս մեր ըզմայր իւր մեռան ի չար մահուն: Գաղաքն քաղաք արքայութեան եղև զերեղման որդւոց իւրոց: Եւ բարկութիւն հեղձոյց յանկարծ ընդ թեւովք նորա ըզսիրելիս իւր: Զի մայր էր նա զթած եւ զորով, ո՛չ մեկնեցաւ ի սիրելեաց իւրոց: Տարածեաց զթիւս իւր զանմեղաւք, եւ անկաւ մեռաւ ծնողովք իւրովք: Վայելէ զստերաց լալ զմայր իւր ի հեռոյ, ցածեան ի նմանէն երեքին համբաւք: Գոյժ ի վերուստ ընդոստոյց զնա: Նկարեալ է լաւագ ի միտս քո զմի քաղաքն մեծ եւ վայելուչ: Որոյ բարձր եւ գեղեցիկ են շինուածքն: Խլտ եւ վայելուչ յարկք իւր: Փառաւոր եւ փափուկ բնակիչք իւր: Լի՛ է ամենեւին բնակչաւք: Որոտա՛յ ամենայն բարբառովք: Զարդարեալ է ամենայն իւրիք: Նկարեալ այսուհետեւ ի միտս քո զքաղաքն հզաւր եւ ոստիկ, եւ նայեաց զի զոչեաց յանկարծ եւ անկաւ, հեղձոյց զբնակիչս իւր: Գեղեցիկ ժամանակեակք(⁶) քաղաքին, ահա եղեն կարկաճք կարկառք: Փողոցք կայանք իմաստնոց, կործանեցան ի վերայ իմաստնոց: Եւ ոչ միաք առոյգք յաղթին այսմ արտաթեան: Ողորմ տեսիլք են, զի հեղձան փեսաւէրք եւ փեսայք ի հարսանիս: Խառնեցան արեւնք ընդ գինի նոցա, եւ ձայն շարժման ընդ երգս նոցա: Ընդ կաքաւս հարստեանց նոցա, եղև շարժումն շինուածոց նոցա: Եղև զոչեցին շինուածքն արբելոց, զոչեցին ճեցին եւ անկան: Հեղձաւ մայր եւ զստերք իւր: Հեղձաւ զօքանչ եւ նուանք իւր: Եթէ նկարեցես տա աչս քո զայն տեսիլ, զարհուրեցի՛ս: Եւ անգութ որ հեռի է ի զթոյ եւ յարտասուաց, մեղկի եւ լուծանի՛ յողորմ տեսլենէն զոր տեսանէ: Ո՛չ մի սուգ տեսանէ:

(¹) Կոր բառ. այլուս անձանք — ժամաստեղ:

(²) Օր. ունի՝ առնու, յոր յաւելու ուղղիչն Ե ի վերայ քողին:

(³) Օր. գրեալ ունէ՛ր՝ որ, յորոյ վերայ ուղղիչն զրեւէ՛ պէս:

(⁴) Կորածե բառ, որ չիք ի բազմիս:

Հրապարակեաց

Ֆ. Յ. Մ.

(⁵) Օր. գրէ՛ լոկ՝ Եկերի:

(⁶) Պակասէ ի բազմիս:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ՎԵՀԱՊԵՏԱԿԱՆ ՏՕՆԱՆԱԿԱՆՔԻՆ

Մենք Բրիտանիոյ Վեհ. Թագաւոր՝ ձորճն և ի ծընունդը տօնական հանդիսաւորութեամբ կատարուեցաւ Պաղեստինի ամէն կողմը։ Բայց պաշտօնական և հանրային հաստատութիւններ զրօշազարդուած էին։ Հայոց Պատրիարքարանին վրայ կը ծածանէր անգղիական խաչանիշ եռագոյնը։

Այս առթիւ երուսաղէմի մէջ պաշտօնական երկու հանդէսներ տեղի ունեցան. նախ Յունիս 2 Գիր. տօնուն ժամը 10ին, Անկիւրքան Սէնթ-ձորճն եկեղեցւոյ մէջ կատարուեցաւ հանդիսաւոր պաշտամունք մը, նախագահութեամբ Մէկ Ինէս եպօս. որուն ներկայ էին Պաղեստինի և Անդր-Յորդանանի Բարձր Բօմիսէր Ն. Վ. Լօրտ Փլումբը, իր շրախումբով և երուսաղէմի կառավարութեան պաշտօնէութիւնը, ինչպէս նաեւ Հոգեւոր Պետեր, և Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր կողմէն, Պարթև. Փոխ. Գեր. Մկրտիչ Սրբազան, Հոգ. Կիրիլ Վրդ. Խորաշինանի հետ։

Եկեղեցական պաշտամունքին հարկ բնորոշութիւն մը կատարուեցաւ Սէնթ-ձորճն եպիսկոպոսարանին մէջ, ուր հոգեւոր պետեր և Պաղեստինի կառավարութեան բարձրատիման պաշտօնատարներ իրենց երախտագիտական յարգանքներն ու բարեմաղթութիւնները մատուցին Ն. Վ. Բարձր Բօմիսէրին և մեծարուեցան։

Յաջորդ օրը, Յունիս 4, ԲՇ. երուսաղէմի կառավարչատան մէջ տեղի ունեցաւ պաշտօնական բնորոշութիւն մը և այս առթիւ Քէլանդան մը արքունեցաւ, որուն ճրարիտեցան նաեւ Ս. Քաղաքիս Հոգեւոր Պետերը, և զարմեալ Պարթև. Փոխանորդ Գեր. Մկրտիչ Եպս. Հոգ. Կիրիլ Վրդ. և հետ ներկայ գտնուեցաւ այս ընդունելութեան՝ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր կողմէն։

Ն. Վ. Բարձր Բօմիսէր հետաքրքրուած է Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր որպիսութեամբ, մասնաւոր տեսակցութիւն մը ունենալով Փոխանորդ Սրբազանի հետ։

ԳՊՐՈՑԱԿԱՆ ԸՄԲՇԱՆԱԿ

(The Eighth Annual Athletic Sports Meeting for pupils of Government Schools)

Պաղեստինի կառավարական Դպրոցներու տարեկան Ընթախաղին ութերորդ տեղի ունեցաւ Մայիս 24, ե. շ., մեր Համարածման տօնին օրը, կէսօրէն հորը ժամը 2ին Արարական Գոլէճի դաշտին վրայ, Ն. Վ. Պաղեստինի և Անդր-Յորդանանի Բարձր Բօմիսէր Լօրտ Փլումբի հովանաւորութեամբ, Կրթական Գործոց Տեսչութեան կողմէն ճրարէր ուղղուած էր նաեւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, որ ներկայ գտնուի այս խաղերուն։ Ն. Բ. Սրբազանութեան կողմէն Գեր. Եղիշէ Եպս. Չիլիկիւրեան ներկայ գտնուեցաւ՝ Թարգման Հոգ. Տրդատ Վրդպետի հետ։

Այս խաղերուն մեր ժառանգաւորներն այլ կը մասնակցին երբ տարիէ ի վեր։ Այս տարի վեց դպրոցներու մէջ եղաւ մրցանքը։ Հրաւիր զրեթէ յանկարծակի եղաւ, այնպէս որ բոլոր դպրոցներ, մասնաւորապէս մերին, որովհետեւ պէտք եղածին պէս չկրցան պատրաստուիլ։ Մեր ժառանգաւորը արդարէն շատ տուժած էին իրենց մարմնամարզի ուսուցիչներուն յաճախակի բացակայութեամբ, և հետեւաբար նախորդ տարիներու փայլուն յաջողութիւններէն զրկուեցան, թէ երկրորդ նիշը առին Վազգի մէջ։ Կ'արժէ յիշել որ անցեալ տարի մեր ժառանգաւորը մատուցելու առին նոյնպէս Վազգի և Ռատու մէջ։

ՀԱՅՐ ՊՐԻՃԻՒՆԻՆ ԳԻԻՏԸ

Ժոնգր. Վարժարանի Անգլիկէնի ուսուցիչ Հայր Պրիմէն, մենդեան արձակուրդը անցնելու համար զաջած էր էր-թապա, ճիշդ Գալիլիայ ծովուն հիւսիսային եզրեր, մօտիկ Կափառնատմի աւերակներուն և ասոր արեւմտեան կողմը։

Էր-թապա Գերման կրօնաւորներու կողմէ շինուած օթւան մը կայ, որուն ետէր կը բարձրանայ բլուր մը։ Հայր Պրիմէն այդ բլուրին վրայ պսած առն կը գտնէ Երկայական կորովիկի (սեւ) բէկոր մը, մենեագրական բանի մը բառերով, երեւոյց, դժուարներու, որուն մեծ կարեւորութիւն կ'ընծայեն հնազգէս։ Այս բէկորին հնարիւրը կը վերանց, ըստ հնախօսներու, 1468-ի և 1477-ի միջեւ, Ն. Բ.։

Հնախօսներ հետաքրքրուած են այս գիտնով, որ առաջին անգամ յայտարարուեցաւ երուսաղէմի Անգլիկան եպիսկոպոսարանին Lines of Communication բերին Մարտի թիւին մէջ, նոյն ինքն Հ. Պրիմէնի կողմէ, յետոյ The Times-ի մէջ (1928 Փետ. 11), և վերջապէս Bible Lands հանդէսին մէջ (1928 Ապրիլ)։ Երեւոյց հնազգիական սեղեկութիւն մը այս բէկորին և ասոր հմտներուն վրայ, որ կ'ըսուի թէ Պաղեստինի մէջ առկա զոս միջեւ հիմայ գտնուած են 12 հաւ ուրիշ եղիպական արձուցի կորովներ, որոնք առկա վերջին ժամանակներու կը պատկանին 1350-1100 Ն. Բ., իսկ ասիկա 1501-1447 Ն. Բ.։

Rendel Harris Լոնտօնէ ուղղակի համակ մը գրելով Հայր Պրիմէնին սեղեկութիւն ուղած է բէկորին վրայ, որ կը պահուի երուսաղէմի Հնախօսական Թանգարանին մէջ։

Այժմ Պաղեստինի մէջ պեղում կատարող երկու Ամերիկացի մասնագէտներ Dr. Albright և Mr. Alan Row, կարգացած են այդ բանի մը բաւեր այսպէս։

—Արալական հրովարտակը կարգացուեցաւ իրեն . . .
—Միտանցիի օգտակարները վաճեցի (այնպէս մը) որ մէկ հաւ անգամ չմնաց . . .
—Ահա ինչ որ բքի . . .

Գիտնու ձեւէն և Mitanni բառէն կը հետեւցնեն թէ այս բառը կը պատկանի եղիպոսի ժողով Հարաւորեան Տարածութիւն Գ.ի, որ իր ոյր ցոյց տուաւ Միտանցի կամ Նամարայի (Հիւսիսային Միջագետքի) մէջ։

Իսկիծով կ'արձանագրենք թիմիկի յանկարծական մահացումը, որ տեղի ունեցած է Փարիզ, **Մասիս** Տպարանի իր խցիկին մէջ, 1928 Մայիս 23-24 **ԴՇ-ԵՇ** զիբեր, ուղեղային կարուածի նեւրոսնով եւ Ս. Յովհաննէս Եկեղեցւոյ հոգածութեամբ բաղումը՝ Փանթէնի գերեզմանոց (149^e Division, 18^e Lingne, 21^e Fosse):

Թէոդիկ, ընկել է. Պալեպի, ուսումը առած է Իսկիւսար, Պերպլեան վարժարանի մէջ: Մեծոյ մասնաւոր խնամով մշակած է մայրենի բարբառը եւ էղծած է հարուստ գրողներէն մին արդի աշխարհաբարին:

Բայց պէ՛տ է չտախաճանցել իր հարուստ բառագիտութեան արժէքը:

Թէոդիկ իր **ՏԱՐԵՑՈՅՑ**ով անմրցելի դիրք մը բռնեց վերջին հաւորդ դարու ընթացիկն՝ հայ հրապարակագրութեան մէջ:

Իր կեանքը այնչեղութիւն մը եղաւ. բնանենկան կեանքի մէջ դժբախտ, առեւտրական հրապարակի վրայ ամակամաւոր պատշաճայ մը, — իսկ կենդանի նախասակ մը՝ Կ. Պալի հայ մատուրական փաղանգին դէմ լարումը դառնալին մէջ:

Թէոդիկ իր հրաւայի ազատւումէ ետք՝ որբերու նէս ապրեցաւ Բորժուի մէջ, յետոյ Կիպրոս անցաւ եւ հաշտակալ եղաւ Մելնոնեան հաստատութեան մէջ:

Կը փախաւէր Երուսաղէմ գալ եւ Ս. Յակոբի հովանոյն ներքեւ շարունակել իր գրական աշխատանքը իրեն անվերջար-վանական, բայց Փարիզ առաւ իր շունչը:

Իրական կորուստ մըն է Թէոդիկ մեր հայ բանասիրութեան համար: Անվնաս պրպտում եւ հետապնդում, անդուլ պարապմունք, սննդան վասակ եւ գրկանք — այս եղաւ իր կեանքին վերջին փուլը, մինչեւ որ փուլ եկաւ ինքն ալ, իր սննդախնայեան մէջ, 1929-ի **Տարեցոյց**ին վրայ աչի յոյս բախած ասէն:

Քանի մը մտքեղծներ իր նամակներէն, որոնք հաւաքաս զիծեով կը պակեւեցնեն իր հոգեկան շագնապն ու ժիզիական փայտայտը այս չափի:

1927 Դիսմ. 20ին կը գրէր — «Շատ կ'աղաչեմ, ակամջի ետեւ մի՛ ձգէք այս խնդիրս, նոյնա որ ապրուստ **Տարեցոյց**էն միայն կ'ակնկալեմ սա անբոշակ կացութեան մէջ, ժամանակա ամբողջ նախած շարեկան հրատարակութեան, որպէս զի կարենամ մրցիլ նման երկերու շատութեան դէմ ու մասամբ ներմակեւեւ ելլեմ»:

Դիսմ. 26ին նոր խնդրանքներ ընելու առթիւ կը գրէր.

— «Եթէ Պալայ նոյն մասնագործարանի մօտ ըլլայի, գերեւ կը կացուցնէի զձեզ այն յոգնութենէն. Ինչ օգուտ. հակասաբարւած է էղեր ինձ՝ երկիր երկիր ապրիլ քափառական եւ անմասեան»

1928 Յովր. 19ին, գրեց՝ իր ուզածը փրցնել ետք.

— «Ճիշդ ու ճիշդ ուզածս էր ան: Շատ ապրիլ որ ձեր բազմազարդ վիճակին մէջ նախն ժամանակ կը գտնէի եւ մէկ խօսքս երկուր չընելով խնդրեմ կը գտնայեմ անմասեան Թէոդիկին, յաշխենական պատգամս եւ կերպիս իւր շուշակ արեղաս անսխմա»

Քանի մը որ տառաջ ստացայ նաեւ այն հարկաւոր հասար որ «Ազգայնաւորման էր: Լուսերու մէջը պատկի վարժապետիկ եւ Աստուած ձեր յուսերակն անձեզ պանէ՛ պապիսի գործերու համար որպէս զի կարենամք աչի յոյս բախել յաներան: Քարայնակ խցիկս որ զարանին մէկ անկիւնն է՝ զիբերներ պալանս կը դառնայ աչիս, երբ մէկ միայնակ կը սնին, բարբառ փելով անոր էշերուն մէջ: . . . Կ'աշխատեմ նաեւ, մէկ կողմէն, ձեռապիւր հասցնելու համար գրառարիս: Ո՛ր պիտի յանցի այս կեանքս: «Սին յի վերջին քիւլին մէջ գրախոս Ք. ին (ս՛վ է) մազբանք՝ 1930ին քեւ նեւերու մասին՝ իրականանայ՝ իսկ, պիտի մնամ ձրմարդուն թղեղովս ան որ այսօր եւ ինքս եմ, ամէն հայհոյներէ կ'առվին ձեռք հաւած եւ զայրիկայք դեպի գերեզման հալ լողելու վրայ»:

Յնվր. 20-ին կը գրէր.

— «Այսօր սիրելի մեր Լ. Բաւալեան խցիկս այցելեց ու որպիսութիւն հարցուց: Ըսեմ այս առթիւ, քե յիշեալը խոստացաւ 29ի հասարիս գրական բաժնեւորան վերին հակադրութիւնը կատարել եւ լուսագոյն քելագործութիւններ ալ ընելով»:

Ապրիլ 21ին կը գրէ. իր վերջին նամակն եղաւ այս. — «Ի ձեռիս ունիմ ձեր **Մարտ 24** քուակիր նամակը: Ներեցէ՛ք այսման ուռ պատասխանելուս: Դիբերներ շատ կը հասիլ կոր՝ գրառարապետիս ձեռապիւր հասցնելու համար: Կիպրոս շատ աւելի հանգիստ էի քան հոս: Տպարան ու խմբագրատն ըլլալուն զանաւոր սեղօ. սենեակս ալ անբոշակ վրայ, ցերեկներ համազորներս կը մնէ հոնկ ու զիս ժամապահաւ կ'ընէ: Թո՛ղ որ մէկ կողմէ որախս ալ եմ. այնքան կարօք բաւելի միսս կողմները՝ Հայրու դէմէն»:

Թէոդիկ կը մտնի կիսակատար թողով իր **Տարեցոյց**ին իր արեւ կարեւոր անխալ գործեր, որոնցմէ կ'արժէր որ զարգուէր առջին առթիւ իր **ԴՈՒՆ**էն: Իր միսս գործերն են, **Պալայ Հայկաւար** (պատկուած Խովհաննէս Ժրջանակով 1905ին), **Տիպ ու Տառ**, **Կողմնորդ**, **Տարաւար**, **Յուշարձան**:

Իր ձեռապիւրները, իր հաւաքած նիւթեր պէ՛տ է որ պանպանուին ինչամով:

Իսկ իր **Մասնագործարան**, զոր Երուսաղէմ պիտի փոխադրէ, եթէ հաստատուէ հոս, շատ ցանկալի է որ դարձեալ Ս. Յակոբի յանձնուի իր որդւոյն Պրն. Վանաղին կողմէն, իրեն կատարումը իր հօր փափաքին եւ իրեն մօտայու յիւսակ մը գրչի անխոնջ վասակալ առի մը:

Կը յուսամք քէ Տիպ Լ. Բաւալեան, որ արդէն ասանձած է պատասխանաբարութիւն մը **Թէոդիկի Տարեցոյց**ին գրական եւ գեղարուեստական բաժնին մէջ, «Մասիս» տպարանի վարիչ Տիպ Զ. Տէր-Ներսէսեանի նէս ի գլուխ պիտի հանէ: 1929-ի **Տարեցոյց**, որ վասան էնք քէ ընէի գործ մը պիտի ըլլայ:

Թէոդիկի յիւսակին կարելի չէ անկէ ասկի խորհրդաւոր կորով մը արձանագրել իրեն յետմահու անմիջական հրատարակութիւն մը:

Բ. Ե.

Բնիկ եղեսացի Նշան էմիրզեան, չորս տարի առաջ Հայ եկեղեցւոյ պտակով ամուսնացած է նուազայի մէջ, Աստուածածնի խկուծի Եսայանի հետ: Ամուսնութենէն թիչ ժամանակ յետոյ Նշանը լքեալ իր կիներ, անցած է Սիւրիա, եւ ցարդ ժողովուրդը տնայտ կը մնայ: ճարահատ կիներ Պատրիարքարանիս ղիմելով, ամուսնալուծման խնդրանք ներկայացուցած է: Կ'ազգարարուի Նշան էմիրզեանի, Կ'առաջնէս մինչեւ երեք ամիս, անմասն իւր զգոյցի ղիմել Ս. Աթոռոյ Կրօնական Գերագոյն Աւանդի: Հայտնակ պարագային իրացակայութենէն պիտի քննուի ամուսնական սոյն խնդրը, եւ պիտի ընտրենք պարտուպատշաճը:

Ք Յուլիս 1928

Կնիք

Մուսաղիմի Հայոց

Պատրիարքարանի

Կը խնդրուի հայերէն թերթերէն ճիշտագոյն յայտարարել:

ԿԱՐԵՒՐ ԱԶԻ

Յոյր անոնք որ ինքնաբերաբար յուսածնէն եւ բերթուածներ կը զրկեն ՍՌՈՆԻ, անպատճառ հրատարակելու խնդրանքով: ՍՌՈՆԻ Խմբագրութիւնը պարտաւոր կը համարի իրեն՝ յարգանք զրուցելու այն պիտիներուն որ եթէ զրկուածները յարմար դատուին հրատարակուելու, անպատճառ կը հրատարակուին, ազան կամ անազան. հակառակ այսորոցայն՝ մէկնի կը ձգուին, եւ ՍՌՈՆԻ Խմբագրութիւնը չունի պարտաւոր չ'զգար այս առթիւ զրուած նախապիտան պատասխանելու, քացատրութիւններ տալու համար զրկուած մեռագիրները վերադարձնելու: Տեղագիրներ կը վերադարձուին իրենց տէրերուն՝ արձանագոյնով որ անոնք հոգան փաստի ծախքը:

Խմբագրութիւն ՍՌՈՆԻ

1.— Բնիկ Ռոստոմիցի Արտաշէս Թիւթիւն-ճեան, որդի Կրիզորի, ընդհանուր պատերազմի չըջանին սպայ եղած է Թըրքական Բանակին մէջ, 1917 Դեկտեմբեր 13ին Երուսաղէմի մէջ զերի ինկած է Անգլիացւոց ձեռքը, եւ հաւանաբար փոխադրուած է Եգիպտոսի զինուորական Գերիներու Կայանը: Մինչեւ հիմայ որեւէ տեղեկութիւն չէ առնուած իր մասին: Փնտտողն է մայրը՝ Տիկին Բերուզ Թիւթիւնճեան: Տեղեկացնել հետեւեալ հասցէին.

Mr. Thomas K. Tutundjian.

Rue Makédonia, N° 44.

BOURGAS (BULGARIE.)

2.— Բնիկ Կարենցի Լեոն Թորոսեան, որդի Թորէնի, այժմ 21 տարեկան: Տարագրութեան չըջանին անհետացած է Մուսկովի մէջ, Փնտտողն է մայրը՝ Տիկին Աղաւնի Թորոսեան: Կը խնդրուի տեղեկացնել հետեւեալ հասցէով.

Mr. Yervant Meguerditchian.

Armenian Church.

BAGHDAD (IRAQ)

Կը խնդրուի հայերէն թերթերէն արտատարել այս երկու փնտտուքն ալ:

ՍՏԱՑԱԾ ԵՆՔ

31. ԿԻՊՐԱՀԱՅ ԵՐԳԱՐԱՆ 1928, Հրկ. Մ. Յ. Մագուսեան եւ Ընկ. Տպարանի, Նիկոսիա (Կիպրոս), 8° էջ 100. Գիներ՝ Կիպրոսի համար 1 Շիլին, Արսասանմանի՝ 8 Ժրանգ, Ամերիկայի 40 սէնթ:

32. ՆՇԱՆ ՊԵՇԻԿՍԱՇԼԵԱՆ, Սիդոնիա — «Նեան Պեշիկթաբեան» ուսումնասիրութիւն. գրեց Արսաէս Յովհաննէսեան — Արդիական արուեստով գեղանկարեց Մ. Քելպպանեան. 1928 Տպգր. Ներսէս, Պարիս — հրատարակութիւն ՕՇԱԿԱՆ, Տնօրինութեամբ Արս. Յովհաննէսեանի. 8° էջ 128. գին 12 Ժրանգ. ընտիր քուղր (50 օրինակ միայն) 50 Ժրանգ. հասցէ.

A. Ohanessian, Collège de Jeunes Filles, La Fère (Aisne) France.

